

יונה

הרב שלמה אבינר, רב הישוב בית אל

10. יראת ד' של יונה	1. מיהו יונה בן אמיתי?
11. קידוש השם מתוך חילול השם	2. הכובש נבואתו
12. בתוך הדג	3. בריחה מלפני ד'
13. תפילת יונה	4. מסירות-נפש
14. תשובת אנשי נינוה	5. כבוד ישראל
15. צערו של נביא	6. נביא עשיר
16. חשבון אלוהי	7. טעות של אדם גדול
17. תשובה מיראה ותשובה מאהבה	8. שינה בעין הסערה
18. תשובה ובחירה חופשית	9. הגורל

1. מיהו יונה בן אמיתי?

"ויהי דבר ה' אל יונה בן אַמְתִּי לאמר" (א. א.).

מי היה יונה בן אמיתי? בנוסף לספר יונה, הנביא יונה גם בספר מלכים. שם מסופר על המלך ירבעם בן יואש שהרחיב את גבול ישראל: "הוא השיב את גבול ישראל מִלְבּוֹא חֶמֶת עד ים הערבה, כדבר ה' אלוקי ישראל אשר דָּבַר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מָגַת הַחֶפֶר" (מלכים ב' יד, כה). אין מדובר בירבעם בן נבט, אלא בירבעם בן יואש, שגם הוא היה רשע גדול. אותו מלך לחם מלחמה שעליה ניבא יונה הנביא, והרחיב את הגבולות. מסופר שיונה הוא "מגת החפר", שנמצאת בנחלת זבולון (עיי' בראשית רבה צח, יא). מסורת נוספת על יונה בן אמיתי, שאינה כתובה בתנ"ך, מספרת שהוא בנה של האישה הצרפתית האלמנה שהחיה אליהו הנביא (מלכים א', יז. פרקי דרבי אליעזר לג), ואכן ידוע לנו שהוא היה תלמידו של אלישע הנביא (רש"י, מלכים ב' ט, א). בתקופת אליהו הנביא הוא היה תינוק, אבל אחר-כך נהיה תלמידו של אלישע הנביא. העיר צרפת נמצאת ליד נחל יששכר, כיום זמנית בשטח מדינת לבנון. חז"ל הסבירו שאביו משבט זבולון ואימו משבט אשר (ירושלמי סוכה ה, א).

בספר זה, יונה מקבל נבואה מיוחדת אל הגויים. אמנם לפעמים נביאי ישראל מתנבאים נבואות מיוחדות לגויים, אבל זה נדיר. הגויים חשובים לנו, הרי אנו

מתפללים בכל יום: "לתקן עולם במלכות שדי, וכל בני בשר יקראו בשמך" (תפילת עלינו לשבח). ישעיהו (פרקים יג-כג), ירמיהו (מו-נא), יחזקאל (כה-לג), עמוס (א-ב), אליהו (מלכים א יט, טו) ואלישע (מלכים ב ח, ז) ניבאו גם לגויים, אבל פה כל הנבואה היא לגויים. "קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא עליה, כי עלתה רעתם לפני" (א, ב).

נינוה, בירת אשור, עיר גדולה ועתיקה מאוד. היא מוזכרת כבר בספר בראשית, שבו מסופר שאשור, בנו של שם, בנה אותה (בראשית י, יא). הרמב"ן מסביר שנמרוד הוא שבנה אותה ולא אשור. בכל אופן, היא עיר עתיקה מאוד וגדולה מאוד. מסופר שהיו בה שתיים עשרה ריבוא תושבים, כלומר, מאה ועשרים אלף איש - עיר ענקית. אמנם בזמן יונה אשור לא היתה אימפריה גדולה כל-כך כפי שהיה בתקופה מאוחרת יותר, אך בכל זאת כבר היתה גדולה מאוד. אשור, בתקופת היותה מעצמה עולמית, היגלתה את עשרת השבטים, ואיימה להחריב גם את מלכות יהודה, ורק בנס ניצלנו מהמצור שהטילו האשורים על ירושלים, בזכות צדקותו של חזקיהו המלך (סנהדרין צד, ב). אך גם בימי יונה הנביא כבר היתה אשור ממלכה גדולה מאוד.

ריבוננו-של-עולם אומר לו: "עלתה רעתם לפני". אמנם, הממלכות כולן רשעות ומרשיעות, אבל בנינוה הגדישו את הסאה - התמלאה סאתם. ריבוננו-של-עולם אומר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים: "ודור רביעי ישובו הנה, כי לא שלם עון האמרי עד הנה" (בראשית טו, טז). אמנם הם מלאי עוונות, אבל סאתם עדיין לא התמלאה. לכן, אם אתם רואים רשעים בעולם הממשיכים לחיות ולהזיק, אל תדאגו, ריבוננו-של-עולם לא הסיר השגחתו, הוא ממתין שתתמלא הסאה, ואז יכה בהם סופית. אם הוא יכה בהם מעט, והם יתאוששו מהמכה, הם יתעודדו מכך. לכן ה' מחכה שתימלא סאתם. הסאה, כנראה, אינה שווה בין כולם, ואנו איננו מבינים את החשבון. לדוגמה - מה עוד צריכה גרמניה לעשות כדי שתימלא סאתה?! אך אנו יודעים שסוף החשבון לבוא. ריבוננו-של-עולם אומר ליונה הנביא שעלתה רעתם של אנשי נינוה לפניו, הם עברו את הגבול; לכן עליו לצאת ולהחזירם בתשובה.

2. הכובש נבואתו

"ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ה', וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה מלפני ה'" (א, ג).

השאלה הקשה המתעוררת היא כיצד אפשר לברוח מלפני ה', שמלוא כל הארץ כבודו?! "אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח?" (תהילים קלט ז). האם אפשר לברוח מפני ריבוננו-של-עולם? שאלה שנייה - כיצד יונה, שהיה נביא וצדיק עליון, עושה חטא ופשע של סירוב להתנבא? (שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תתמב). יש דיונים מה דינו של "הכובש נבואתו".

תשאלו: הרי ה' ציווה על משה רבנו לנבא, והוא אמר: "שלח נא ביד תשלח" (שמות ד. יג), וגם ירמיה הנביא לא רצה לנבא? אך בשני מקרים אלה אין מדובר בכיבוש הנבואה. כובש נבואתו הכוונה היא שמקבל הנבואה מסרב לאומרה, ואילו במקרה של משה רבנו, כאשר ה' מודיע לו על רצונו שיהיה נביא, הוא אומר שאינו ראוי, אינו מתאים, יש טובים ממנו, הוא מתווכח, אך בסופו של דבר כאשר ה' אומר לו שהוא הנבחר הוא מבצע את שליחותו ואינו כובש נבואתו. גם בצבא, אם מפקד נותן פקודה, מותר לשאול שאלות ולהציע שיש טובים יותר המסוגלים לבצע את המשימה. אך אם בסופו של דבר, המפקד קובע שחייל מסוים הוא שיבצע אותה, והוא עושה זאת ללא נְשִׁיחֵי לַמְּרוֹת הַבִּירוּרִים והשאלות - אין הוא נחשב למסרב פקודה.

גם ירמיהו הנביא אומר: "הנה לא ידעתי דְבַר כי נער אנכי" (ירמיה א. ו). הוא עניו, אינו בעל גאווה. אין הוא דומה לפוליטיקאים המרוצים מבחירתם, מזדרזים להתראיין בתקשורת ולהודות לכולם על האמון שנתנו בהם, שהרי ללא ספק הם הטובים מכולם. ירמיהו הנביא עניו, הוא חושש מהמינוי הקשה, אך לבסוף הוא מקיים את השליחות. גם כאשר ריבונו-של-עולם מורה לו לקנות את השדה של בן דודו, הוא עושה זאת, ורק אחר-כך שואל מה פשר קנייה זו, שהרי העיר עומדת ליפול ביד הכשדים (ירמיה לב. כד). גם אברהם אבינו שואל את ריבונו-של-עולם שאלות רבות בעניין סדום, אך את דבר ה' הוא עושה ללא שאלות. ה' מצווה אותו לעקוד את בנו, והוא עושה זאת ללא דיחוי.

יש הבדל בין החשש והיראה מפני השליחות, לבין סירוב להיענות לדבר ה'. פעם רצו למנות רב לעיר. הלך אותו רב לרבו ואמר לו שהוא חושש ומפחד. ענה לו רבו: "וכי מה אתה חושב, את מי ימנו לרב, מי שאינו מפחד להיות רב?" רק מי שמפחד להיות רב מתאים להיות רב. אבל במקרה של יונה הדבר שונה, שהרי יונה היה נביא, כמו שראינו בנבואתו לירבעם בן יואש, והנה הקדוש-ברוך-הוא אומר לו להתנבא לאנשי נינוה, והוא אינו עושה זאת. אין הוא שואל או מתווכח, אלא בורח תרשישה. לכן אנחנו תמהים, כיצד צדיק כמוהו אינו רוצה לקיים ציווי אלוקי להחזיר אנשים בתשובה? אם היה מקבל ציווי לאבד להרוג ולהשמיד, שהוא ציווי קשה, אולי אפשר היה להבין; אבל להחזיר בתשובה - דבר שהתגלה בסופו של דבר כאפשרי, שהרי אנשי העיר חזרו בתשובה - מחזק את השאלה עוד יותר. המשנה אומרת שיש עברות גם של נביאים (סנהדרין פט. ב). גם אנשים גדולים יכולים לחטוא, אם כי חטאיהם הם חטאים של אנשים גדולים. הרמב"ם אומר שהנביא הוא בתכלית הצדקות, המידות הטובות והמוסר, אך גם אצלו יכול להיות חיסרון (שמונה פרקים פרק שביעי).

החיסרון אצל יונה היה "כובש נבואתו", ויש שאלה כיצד אפשר להעניש עלי-אדמות נביא על כבישת נבואתו? הרי לצורך ענישה בבית-דין צריך עדים והתראה,

ועל נביא אי-אפשר להעיד, כי נבואה היא חוויה אישית בינו לבין הקדוש-ברוך-הוא. חז"ל ממשילים את הנבואה לאדם האוכל תמרים מתוך כלי. הוא מכניס ראשו לתוך הכלי ואוכל ואיש אינו יכול לדעת האם התמרים שאכל טובים או מתולעים (מאירי סנהדרין פט, ב). כיצד נדע מה דיבר ה' אל הנביא? חז"ל משיבים שאפשר לדעת, "כי לא יעשה ה' אלקים דבר, כי אם גָּלָה סודו אל עבדיו הנביאים" (עמוס ג, ז). כלומר, כשריבנו-של-עולם מדבר עם נביא אחד, כל הנביאים שומעים. כל מי שיש לו אוזניים נבואיות שומע, כל אחד לפי מדרגתו. הנביאים יודעים שה' דיבר לנביא מסוים ואמר לו להתנבא. הנבואה אינה חוויה אישית-פרטית, אלא ביסודה חוויה כלל-ישראלית.

בספר מודרני יש הסבר מדוע כבש יונה נבואתו, ואל תקראו "מודרני" אלא "מידרני". הוא מסביר על-פי דברי חז"ל: "שאלו לחכמה: חוטא מה עונשו? אמרה להם: 'חֲטָאִים תִּרְדָּף רעה' (משלי יג, כא). שאלו לנבואה: חוטא מה עונשו? אמרה להם: 'הנפש החטאת היא תמות' (יחזקאל יח, כ). שאלו לקדוש-ברוך-הוא: חוטא מה עונשו? אמר: יעשה תשובה ויתכפר, ככתוב: 'טוב וישר ה' על כן יִוָּךְ חטאים בדרך'" (תהילים כה, ח. ירושלמי מכות ב, ו). לפי החכמה והשכל הרציונלי, אם אדם עשה עברה - המצב בלתי-הפיך, הנזק כבר התחולל. מי שעשה טעות, חייב לשלם על כך את המחיר. גם הנבואה אומרת שהחוטא מורד נגד הקדוש-ברוך-הוא, לכן אין לו כלל זכות קיום ואין כפרה. הקדוש-ברוך-הוא, לעומת זאת, הוא מעל השכל הרציונלי של החכמה ומעל הנבואה, לכן הוא מאפשר תשובה. אם-כן, מסביר אותו ספר מודרני, יונה הוא נביא והוא חושב שהנפש החוטאת צריכה למות. לכן אומר יונה: "הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי, על כן קדמתי לברַח תרשישה, כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונְחָם על הרעה" (ד, ב). רק פרט חשוב אחד שכח אותו פירוש, שגם יונה יודע שאפשר לעשות תשובה. עיקר תפקיד הנביאים הוא לעורר לתשובה (עיין נדרים כב, ב). אלא, יש להבין את מה שאומרים חז"ל. הם מציגים זאת כמחלוקת כביכול בין חכמים, נביאים וריבנו-של-עולם, וזאת כדי להדגיש ולברר את סוד התשובה. האפשרות לתקן את העבר היא באמת מעל החכמה האנושית, ומעל הנבואה. לולא גילה לנו הקדוש-ברוך-הוא סוד זה ובנה כך את המציאות, התשובה היתה באמת בלתי-אפשרית. ודאי שכל חכמי ישראל והנביאים יודעים שיש תשובה. הם המעוררים לתשובה! איך אפשר לומר שיונה דבוק לפסוק "הנפש החטאת היא תמות"? את זה היתה הנבואה אומרת לולא ניתנה תורה - אך התורה ניתנה!

3. בריחה מלפני ד'

נענה בראש וראשונה על השאלה הראשונה שהצבנו - כיצד אפשר בכלל לברוח מאת ה'. התשובה נמצאת אצל רבנו יהודה הלוי (כוזרי ב, יד), הרד"ק ועוד מרבתינו

הראשונים, שבוודאי יונה הנביא ידע שאי-אפשר לברוח מה'. אם נדייק בכתוב נראה שלא נאמר שרצה לברוח "מפני ה'", אלא "מלפני ה'" (א, ג). יונה הנביא רצה לברוח ממקום הנבואה. נבואה אפשר לקבל רק בארץ ישראל, ולכן אם יברח מארץ ישראל הוא לא יוכל לקבל את הנבואה (אברבנאל. מלבי"ם). הרד"ק כותב: "ואיך יהיה יכול לברוח, ודוד אמר 'אנה מפניך אברח?' אלא 'מלפני' כמו מפני. כי הנביא היה מלא חכמה ודעת, ואיך היה חושב לברוח מפני ה'? אלא מפני ה' היה חושב. כי פירוש 'מלפני', מדבר שהוא לפני ה', והוא רוח הנבואה, כי חשב שאם יצא מארץ-ישראל לחוץ-לארץ לא תשרה עליו רוח הנבואה". ריבנו-של-עולם נמצא בכל מקום, הוא נקרא "מקומו של עולם": "הוא מקומו של עולמו ואין עולמו מקומו" (בראשית רבה סח). אין לו מקום, הוא המקום! (עיין נפש החיים ד, א-ד). הוא מקיים את כל ההוויה. השגחה אלוהית, ידיעה אלוהית, התערבות אלוהית יש בכל מקום, אבל נבואה אין בכל מקום.

שאלה: כיצד לומדים זאת מהפסוקים?

תשובה: רבותינו הראשונים מסבירים ש"מלפני ה'" הכוונה לעצם ההשגחה האלוהית, שזו דרגה של השראת שכינה הקיימת רק בארץ ישראל. אמנם כתוב שכשעם ישאל גולה, שכינה גולה עמו, "שכינתא בגלותא" (מגילה כט. א), אבל יש מדרגות בהשראת השכינה. חז"ל אומרים: "עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, שכינה שרויה ביניהם... אפילו חמישה... אפילו שלושה... אפילו שניים... אפילו אחד..." (אבות ג, ז). אם-כן, האם אפשר לומר מיד שאפילו אדם אחד הלומד תורה, שכינה שרויה עימו? אלא, יש מדרגות, עשרה הם יותר מחמישה וכן הלאה.

שכינה של נבואה יש רק בארץ ישראל, אין נבואה בחוץ לארץ. על ארץ ישראל נאמר: "ארץ אשר... עיני ד' אלקיך בה מְרִשִׁית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, יב). ארץ ישראל היא ארץ הנבואה. חכמים תמהים על הפסוק: "היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בּוּזִי הכהן בארץ כשדים" (יחזקאל א, ג), איך ניבא בחוץ-לארץ? הם מתרצים: "'היה' - שכבר היה" (מועד קטן כה, א), שכבר היה נביא בארץ ישראל והמשיך לנבא בגלות. הרמב"ם מסביר שאין נבואה בחוץ לארץ כיוון שאין שמחה בחוץ לארץ, ואין נבואה שורה אלא מתוך שמחה (מורה נבוכים ב לו. שמונה פרקים פרק ז). רבי יצחק אברבנאל מסביר שהנבואה היא חלק מסגולתה של ארץ-ישראל. החיסרון אינו בכך שבחוץ-לארץ יש מצב נפשי אחר המונע קליטת הנבואה, כפי שמסביר הרמב"ם, אלא הנבואה מהותית לארץ ישראל לבדה (הקדמה לספר עמוס). לכן שאלו: אם אין נבואה בחוץ לארץ, כיצד ניבא יחזקאל הנביא על נהר כבר? והתשובה - יחזקאל החל להיות נביא בארץ ישראל, ואת הנבואות שקיבל בארץ ישראל אמר בחוץ לארץ (מועד קטן כה, א). אבל אי אפשר לקבל נבואה בחוץ לארץ.

לכן מיהר יונה לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ, לים, לתרשיש, למקום שלא יוכל לקבל נבואה. עדיין לא ענינו לשאלה כיצד ניסה צדיק כיונה להתחמק מנבואה, אלא הסברנו מה הכוונה לברוח "מלפני ה'" - לברוח מהאפשרות לקבל נבואה.

שאלה: נראה שהוא כבר קיבל את הנבואה, אם-כן מה הועילה הבריחה?

תשובה: לפי הרדב"ז והמלבי"ם (על-פי רבי יצחק אברבנאל) הוא עדיין לא קיבל דברים מוגדרים לומר, רק כתוב: "קרא עליה" (א. ב.), עדיין אין פירוט מה עליו לקרוא. רק לאחר שהוא נפלט מהדג הנבואה נאמרת: "קום לך אל נינה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך" (ג. ב.). הרדב"ז, רבי דוד בן זמרא, מביא הוכחה מתרגום יונתן: "וקם יונה למערק לימא מן קדם דאתנבי" - לפני שהתנבא. הוא מעלה גם אפשרות שזו היתה נבואתו הראשונה של יונה - לפני הנבואה בדבר ירבעם בן יואש. אפילו על משה רבנו, אדון כל הנביאים, חז"ל אומרים שבתחילת התנבאותו הוא היה טירון בנבואה (שמות רבה ג. א.). לפעמים, בתחילה, הנבואה אינה ברורה לגמרי לנביא (סנהדרין פט, ב. דרך ה' לרמח"ל ג. ד. ז.), כמו שראינו אצל שמואל הנביא (עיין דרך ה' לרמח"ל ג. ד. ג. שו"ת הרדב"ז ח"ב תתמב).

שאלה: כיצד התנבא משה רבנו בארץ מצרים ובמדבר?

תשובה: רבנו יהודה הלוי נותן שתי תשובות לשאלה. האחת היא שאפשר להתנבא בארץ ישראל או בעבור ארץ ישראל: "בה ובעבורה" (כחרי ב. יד.). התשובה השנייה היא שאותו אזור היה שייך לארץ-ישראל. יש מחלוקת בנוגע לגבול "נחל מצרים" האם זה הנילוס או ואדי אל-עריש. אגב, חבל ימית הוא לכל הדעות ארץ-ישראל, בהיותו בצפון מזרח לוואדי אל-עריש. אך לשיטת רבנו יהודה הלוי, שנחל מצרים הוא השלוחה המזרחית של הנילוס הנקראת פילוסיון - הרי ארץ-גושן היא ארץ-ישראל. אם-כן, מדוע יצאנו ממצרים? אלא, כולם מבינים שגם בארץ ישראל יש מדרגות, ושאין להישאר שם בארץ גושן. הרדב"ז, רבי דוד בן זמרא, שחי במצרים לפני ארבע-מאות שנה, מספר על תלמיד-חכם במצרים, ששאלו אותו מדוע אינו עולה לארץ-ישראל, והשיב: גם פה זה ארץ-ישראל. אבל לפני מותו ביקש שבכל זאת יקברו אותו בארץ-ישראל, כנראה שלא שוכנע מעצמו כל-כך (שו"ת הרדב"ז ח"ו ב אלפים רו). בארץ ישראל יש מדרגות, יש הפְּנִים והצדדים, יש להגיע לפנים, למרכז ומתוך כך להתפשט לצדדים. הרי משה רבנו עצמו התחנן לעבור את הירדן (דברים ג. כה), על-אף שמזרח הירדן גם הוא ארץ ישראל. הירדן נמצא באמצע ארץ-ישראל, וצידו המזרחי שייך לשבטים גד, ראובן וחצי מנשה. משה רבנו קבור בהר נבו (דברים לב. מט-נ) שבנחלת ראובן. אבל ארץ ישראל בצד המערבי של הירדן קדושה יותר מארץ ישראל שבצידו המזרחי. יש מדרגות. שכיתא בגלותא חלשה, אך ד' אינו עוזב אותנו גם מחוץ לארץ-ישראל, ובתוך ארץ-ישראל עצמה גם-כן יש מדרגות. ארץ-ישראל המזרחית אינה כארץ-ישראל המערבית. ארץ-ישראל אינה

כמו ירושלים, ירושלים אינה כמו הר הבית, ולמעלה ממנו בית-המקדש, הקודש וקודש-הקודשים. יש מדרגות בקדושה.

שאלה: נינוה אינה בארץ-ישראל?

תשובה: נינוה אינה ארץ-ישראל. היא בירת אשור, הנמצאת בצפון מזרח בבל.

4. מסירות נפש

השאלה השנייה ששאלנו היא מדוע לא רצה יונה לנבא ולהחזיר בתשובה את תושבי נינוה. אמנם הם לא היו יהודים, אך ציינו כבר שנביאים רבים נשלחו לנבא לגויים, כמו ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל ועמוס. תשובתם של הגויים חשובה לנו, כל יום אנחנו מסיימים את התפילה בשאיפה: "לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך". אנחנו רוצים שכל האנושות יהיו צדיקים, הן בשביל כבוד ה' והן בשביל האנושות עצמה, כי גם הגויים נבראו בצלם אלוהים. מדוע, אם-כן, סירב יונה להתנבא אליהם? רמו לכך נמצא בספר עצמו, בסופו, כאשר יונה מתפלל אל ה': "ויתפלל אל ד' ויאמר, אנה ה' הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי, על כן קדמתי לברוך תרשישה" (ד, א). הנביא מסביר בעצמו את סיבת בריחתו: "כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה" (שם). ידעתי שאתה רחום וחנון, ידעתי שתסלח להם, לכן ברחתי. "ועתה ה', קח נא את נפשי ממני, כי טוב מותי מחיית" (ד, א). אני מכיר אותך, ריבונו-של-עולם, ויודע שאתה רחום וחנון, ודווקא בגלל זה לא רציתי להתנבא.

כדי להבין את התשובה נעיין ברש"י. לעולם ראוי ללמוד תנ"ך עם רש"י. גמרא לומדים עם רש"י, וקשה להבין כיצד למדו גמרא לפני רש"י, וגם תנ"ך לומדים עם רש"י. אומרים בלשון מליצה: "ברש"י ברא אלקים את השמים ואת הארץ". כמו שלומדים גמרא עם פירוש רבותינו הראשונים, כך צריך ללמוד תנ"ך עם ראשונים. יש פירושים רבים, אבל רש"י עם מצודת דוד ומצודת ציון מספיקים. מצודת ציון מפרש מילים קשות, ומצודת דוד נותן פירוש קצר של העניין, קצר יותר מפירוש רש"י. לפעמים הוא מביא מרש"י, לפעמים מהרלב"ג, מרבי אברהם אבן-עזרא או מהגמרא. צריך ללמוד עם ראשונים, אחרת עלולים לפרש את התנ"ך בצורה מעוותת לגמרי, כמו שהרמב"ם מלגלג על הנוצרים, ומביא פירושם על הפסוק: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד": ה' - אחד, אלהינו - שתיים, ה' - שלוש (תחילת איגרת תחיית המתים). זה ה"פירוש" שלהם. ללא מסורות חז"ל אפשר לומר את הדברים המוזרים ביותר בעולם.

נחזור לרש"י המביא את דברי חז"ל: "ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה? אמר: הגויים קרובי תשובה הם" (א, כ) - עושים תשובה בקלות. זו לשון חז"ל: "אמר יונה, אלך לי בחוצה לארץ, מקום שאין השכינה נגלית, שהגויים קרובי תשובה הן,

שלא לחייב את ישראל. משל לעבד כהן שברח מרבו. אמר: אלך לי לבית הקברות מקום שאין רבי יכול לבוא אחרי. אמר לו רבו: יש לי כניות כיוצא בך. כך אמר יונה: אלך לי לחוצה-לארץ, מקום שאין השכינה נגלית, שהגויים קרובי תשובה הן, שלא לחייב את ישראל. אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: יש לי שלוחין כיוצא בך, שנאמר: 'וה' הטיל רוח גדול אל הים'" (מכילתא דרבי ישמעאל בא פרשה ג). עם ישראל אינו קרוב תשובה, הוא קָשָׁה עורף. את זכריה הנביא רצחו אפילו בבית המקדש. בתקופת אחאב, שקדמה בכמה דורות ליונה, נרצחו נביאים רבים. "בהרג איזבל את נביאי ה'" (מלכים א יח, ג). "ואת נביאיך הרגו בחרב" (יט, י). עם ישראל הוא עם עקשן מאוד. הגויים, לעומת זאת, שבים בתשובה במהירות. יונה הנביא, בחוסר רצון מופגן, מגיע לעיר ואומר: "עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת" (ג, ד). הוא אומר את המינימום האפשרי, וכבר הם עושים תשובה. הם קרובי תשובה. לעם ישראל יש נביאים רבים מאוד. חז"ל אומרים שהיו ארבעים ושמונה נביאים ושמונה נביאות, ובנוסף להם מאות ואלפי נביאים שלא השאירו כתבים (מגילה יד, א). הרי בזמן אחאב החביא עובדיה מאה נביאים, חמישים בכל מערה (מלכים א יח, ג), ושאל פגש חבל נביאים (שמואל א י, י). היו, אם-כן, נביאים רבים מאוד, ולא תמיד זה עזר. עם ישראל הוא עם קשה עורף והגויים קרובי תשובה. יונה החליט: אם אחזיר גויים בתשובה, יצא מזה קטרוג גדול על עם ישראל, איני רוצה שידי תהיה בקטרוג הזה.

אכן, שאלה גדולה מדוע הגויים שבים בתשובה כה מהר, ואנו, עם סגולה, עם קדוש, איננו שומעים לנביאים אלא קשי עורף? התשובה היא שהגויים עושים מהר תשובה וגם חוזרים מהר לסורם; תשובתם איננה עמוקה ופנימית. אמנם נינוה עשתה תשובה: המלך, האזרחים ואפילו הבהמות צמו ועטו שק ואפר. נכון, אבל באותה מהירות שעשו תשובה כך ביטלו את תשובתם. ההוכחה היא שלא שמענו שנינוה הפכה לעיר של צדיקים. ההיפך הוא הנכון, שמענו שזו היתה בירת סנחריב, והם החריבו את ממלכת ישראל והגלו את עשרת השבטים שנעלמו עד עצם היום הזה. שמענו עליהם שהם יצאו למלחמות קשות ואכזריות. תשובתם לא היתה כנה ואמיתית. עם ישראל אמנם קשה עורף, אבל כשהוא עושה תשובה זו תשובה אמיתית ולא סתם התלהבות רגעית. המהר"ל מסביר שתכונה זו נובעת מכך שעם ישראל בוחן כל דבר על-פי השכל. הוא מתווכח על כל דבר, אינו משתכנע בקלות, לכן קשה להחזירו בתשובה (נצח ישראל פרק יד). עם ישראל אינו מתפעל בקלות כי הוא שכלי, ואילו הגויים חומרניים, דומים לחומר המשנה צורתו בקלות. גם בזמן משה רבנו אבותינו התווכחו איתו על כל צעד ושעל; "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר?" (שמות יד, יא). אפילו ניסים גלויים הם ניסו להבין בדרכים שונות. אין זו תכונה רעה ביסודה, להיפך, הדבר מעיד על רצינות, עומק ודרישת האמת.

אם כן, יונה סירב להחזיר בתשובה את הגויים, תושבי נינוה, כדי למנוע קטרוג על עם ישראל. יתר על כן, הוא ידע שגויים אלה יבואו אחר-כך ויחריבו את ארץ ישראל. אם לא יחזרו בתשובה, הרי ש"עלתה רעתם לפני" (א ב), נמלאה הסאה וזה יהיה סופם. אם יחזיר אותם יונה בתשובה, הם ישרדו בחוזקם ויחריבו את מלכות ישראל. יונה אינו רוצה להיות שותף לחורבן מלכות ישראל, הוא מעדיף למות ולהפסיד גם את העולם הבא. הרדב"ז כותב שיונה ניסה למשוך את הזמן כדי שבינתיים תתמלא סאתם ויושמדו (שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תתמב).

שאלה: אם הקדוש-ברוך-הוא החליט להחריב את מלכות ישראל, הרי הוא ימצא את הדרך לכך?

תשובה: נכון, אבל יונה אומר: ידי לא תהיה בזה, אינני רוצה להיות חלק מזה.

שאלה: אבל הקדוש-ברוך-הוא בעצמו מבקש ממנו לעשות זאת?

תשובה: נכון, אבל הוא אוהב את עם-ישראל עד כלות הנפש, והיה לו מורה טוב לכך: משה רבנו. חטא העגל היה חטא נורא, שחז"ל ממשילים אותו: "עלובה כלה מזנה בתוך חופתה" (שבת פח, ב). מתוך התגלות ה' על הר סיני ושמיעת הקולות, משה עולה למרום, והנה כשהוא יורד, בני ישראל רוקדים סביב העגל. מודיע ריבונו-של-עולם: "הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם, ואעשה אותך לגוי גדול" (שמות לב, י) - התחלה חדשה ממשה רבנו, בלי צורך בכל המרקדים סביב העגל. משיב משה רבנו: "לא!" "ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין - מִחְנִי נָא מִסְפָּרְךָ אֲשֶׁר כִּתַּבְתָּ" (שם שם לב). ספר 'הזוהר' מסביר שספרו של הקדוש-ברוך-הוא הוא העולם הבא (מובא באגרות הראיה ב עמ' קפט). משה רבנו אומר: אינני רוצה עולם הזה ואינני רוצה עולם הבא. אינני רוצה להיות גוי גדול, אלא רק את העם הזה, כמו שהוא. בסופו של דבר סלח ריבונו-של-עולם, אבל משה רבנו מסר את נפשו, הציב כביכול אולטימטום לקדוש-ברוך-הוא: או שאתה סולח לעם הזה או "מחני נא מספרך אשר כתבת".

יונה הנביא הלך בדרכו של רבו, משה רבנו, שמסר את נפשו על עם ישראל. הוא העדיף למנוע את חזרת הגויים בתשובה, גם אם זה יעלה לו בחטא ובמיתה.

רבנו בחיי בן אשר - שחי אחרי רבנו בחיי אבן-פקודה מחבר ספר 'חובת הלבבות' - כותב: "מחשבתו היתה טובה, וכוונה לשמים, והיה זה מתוך ענווה ותמימות לב, נשא קל וחומר ממשה רבנו עליו השלום ששלחו ה' אל פרעה וסרב, וזה היה כדי להוציא צדיקים ממצרים, קל-וחומר אז להזהיר הרשעים. אז למה נענש ונזרק לים? לא על מחשבה זו, אלא מפני שלא עשה רצון ה' להזהיר רשעים" (כד הקמח, ערך כיפורים א). איננו יודעים את סודותיו של הקדוש-ברוך-הוא, אנחנו חייבים לעשות מה שאנו מצוים, ואל לנו להתחכם (ברכות י א). רופא הנמנע מלטפל בחולים, כי חשב - ממה נפשך, אם ה' גזר שימות, אין טעם בטיפול, ואם גזר שיחיה, יחיה גם בלי טיפול - הוא פושע. הרמב"ם מבקר גישה זו ואומר שעל פיה אפשר גם

להימנע מלאכול, שהרי אם נגזר שימות, ימות גם אם יאכל, ואם לא נגזר, אז יחיה בכל מקרה. - איננו רשאים לעשות חשבונות כאלו (רמב"ם, פירוש המשנה פסחים ד, י).

אלא יש לפעול, כמו היהודים שיצאו למלחמה נגד היוונים. מבחינה רציונלית, לא היה להם סיכוי, כיצד כמה אלפי יהודים מסוגלים לנצח שישים אלף או מאה אלף יוונים?! אומר יהודה המכבי: אנחנו נעשה את המוטל עלינו, וה' יעשה את הטוב בעיניו (ספר חשמונאים ג, נט). יש מסירות הגוף של אדם שמוכן להיהרג בשביל עם ישראל, ויש למעלה ממנה מסירות הנפש, מסירות הרוחניות, העולם הבא, הנבואה. יונה הנביא מוותר על המדרגה הגבוהה של נביא. נבואה - זו השאיפה העליונה שלנו. הנבואה היא קירבה ודבקות בה', שמיעת דבר ה'. יונה מוכן לוותר על שאיפה עליונה זו כדי להציל את עם ישראל, גם אם הדבר כרוך בעברה. ייתכן גם שחשב שאין כאן עברה, הוא יוצא לחוץ-לארץ ואז כבר אינו יכול לקבל את הנבואה. אך גם אם הוא חשב שזו עברה, הוא הניח שהיא מוצדקת במקרה זה, כמו חילול שבת שמטרתו להציל חולה. ייתכן גם שחשב שזו עברה לשמה, כמעשה יעל אשת חבר הקיני שמשכה את סיסרא כדי להרוג אותו (נזיר כג, ב), או הליכתה של אסתר בפעם השנייה למלך אחשוורוש (נודע ביהודה תנינא סי' קפא. משפט כהן סי' שט. שטז). בפעם הראשונה היתה אנוסה, אבל בפעם השנייה הלכה אליו מרצונה החופשי, כדי להציל את עם ישראל. כך חשב יונה בן אמיתי.

5. כבוד ישראל

חז"ל מסכמים זאת בקיצור ואומרים: "אליהו תבע כבוד האב... יונה תבע כבוד הבן" (מכילתא דרבי ישמעאל פרשה בא פרשה א). אליהו הנביא תבע בתקיפות גדולה את כבוד ה', כמו שאמר בהר הכרמל: "עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים, אם ה' האלקים לכו אחריו, ואם הבעל לכו אחריו" (מלכים א יח, כא), ואחר כך הרג את כל נביאי הבעל והאשרה. יונה תבע את כבוד הבן, כבוד עם ישראל. בשביל עם ישראל הוא היה מוכן לעשות הכל, אפילו להתרחק מריבונו-של-עולם. יש קשר בין יונה ואליהו. לפי חז"ל, כמו שאמרנו, יונה הוא בן האישה הצרפתית שהחיה אליהו הנביא (מלכים א יז, ח-כד). יונה חי מכוח אליהו הנביא. יש אצלו אותה קנאות של אליהו הנביא, אך לא על כבוד ה' אלא על כבוד עם ישראל. הוא אינו רוצה שיירמס כבוד עם ישראל. יונה הוא תמצית הכוח הלאומי של האומה הישראלית שנמשלה ליונה, והכותים שכפרו בסגולה הישראלית בדו לעצמם יונה משלהם על הר גריזים.

יונה הוא תלמידם של אליהו ואלישע, כמו שכתוב: "ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך" (מלכים א יט, טז), וחז"ל אמרו: "אליהו ציווה את אלישע, ואלישע שלח את יונה ומשחו" (ספרי זוטא במדבר יד, א). כוח ההחלטיות ואי-הפסיחה על שני הסעפים של אליהו נמצאים גם ביונה, אלא שאליהו תבע כבוד האב, ויונה תבע כבוד הבן (מכילתא בא). יונה הוא התובע כבודם של ישראל, שהוא כבודו של ריבון העולמים (מסילת

ישרים פרק יט), ומכוח זה - של לימוד זכות על עם ישראל ושמירתם מקטרוג - הוא הולך, וגם אליהו אחרי ביסומו [עידונו] מונה זכויותיהם של ישראל.

כוחו של יונה קיים מכוח עם ישראל. יונה נכנס לשמחת בית השואבה ושרתה עליו רוח הקודש, רוח הקודש הכלל-ישראלית שמתגלה שלוש פעמים בשנה, בכוא כל ישראל חברים לראות ולהיראות (ירושלמי סוכה ה, א).

חז"ל אומרים: "לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים. וכן תמצא באבות [גרסת הגר"א: במשה רבנו] והנביאים שהיו נותנים עצמם על ישראל" (מכילתא דרבי ישמעאל בא). צריך לזכור שיונה ניבא על ישראל בימי ירבעם בן יואש, הוא ניבא על התרחבות גבול ישראל, וכן היה (מלכים ב יד, כה). ובכל זאת לא הועיל, כי ישראל לא שבו בתשובה (מלבי"ם). עכשיו ציווה עליו ריבנו-של-עולם לעשות את ההיפך, להשיב בתשובה את אשור, כדי שהם יהיו שבט אפו (ישעיה י, ה) נגד ישראל. "רצה ה' להראות שלאשור יש זכות יותר מישראל, ששמעו לנביא ושבו בתשובה, וישראל לא עשו תשובה, וזאת כדי שלא יהיה פתחון פה לישראל!" (מלבי"ם). לו יונה לא היה מתנבא על ישראל, הביזיון לא היה כל-כך גדול. אבל בנסיבות שנוצרו, אם יתנבא יונה על הגויים, והם ישוּבו בתשובה כי קרובי תשובה הם - יגרום הדבר לפגיעה גדולה בכבוד ישראל, ויונה לא רצה לגרום לזה גם אם ייאלץ למסור את נפשו. בסופו של דבר חייב אותו ריבנו-של-עולם לקבל את הנבואה בעל-כורחו, החזיר אותו עם הדג כדי שיתנבא, ויונה קיבל את הנבואה וניבא. אך אנו מנסים להבין מה חשב יונה הנביא. את הסוד הזה גילה לנו רש"י מיד בתחילת הספר.

שאלה: אם יונה כל כך צדיק, מדוע הוא נענש על ידי ריבנו-של-עולם?

תשובה: ריבנו-של-עולם ודאי יודע שיונה צדיק גדול, אבל הוא רוצה שיונה יתנבא ויבין את עקרון התשובה המוחלט שעוד נתייחס אליו בהמשך, לכן הוא מכריח אותו לנבא, ויונה לומד זאת בדרך הקשה.

שאלה: כיצד אנו יודעים שסירוב הנביא נובע מהתנגדותו לתשובת אנשי נינוה?

תשובה: למדנו זאת משני מקורות: א. הפסוק בסוף הספר שבו יונה הנביא עצמו מעיד שהסיבה לבריחתו היא שה הוא חנון ורחום. ב. ידיעה מהתורה שבעל-פה שאותה מביא רש"י, שהגויים הם קרובי תשובה.

שאלה: כיצד אנו יודעים שתשובת הגויים אינה אמיתית?

תשובה: אם הגויים היו עושים תשובה אמיתית הכל היה נפלא, ולא היו מציקים לישראל בהמשך. אבל יונה יודע שאין זו תשובה פנימית, הם קרובי תשובה, וגם שבים לסורם באותה מהירות.

6. נביא עשיר

"ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ה', וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש ויתן שכרה, וירד בה לבוא עמהם תרשישה מלפני ה'" (א. ג).

למדנו מדוע רצה יונה לברוח מהנבואה, הוא סירב לתת יד להצלת ממלכת אשור שבירתה נינוה, הממלכה שעתידה להחריב את מלכות ישראל ולהגלות את עשרת השבטים. הוא גם לא רצה לעורר קטרוג על עם ישראל, כי הגויים הם קרובי תשובה, שבים בתשובה בקלות ובמהירות, לעומת עם ישראל, עם קשה עורף, השב בתשובה לאט. אבל, מסביר המהר"ל (נצח ישראל פרק יד), עקשנותו של עם ישראל היא חיסרון של מעלה. אמנם אנו עקשנים, קשה לשכנע אותנו, כיוון שאנו בוחנים כל דבר על פי השכל והדעת ואיננו מתלהבים בקלות, אך אחרי שהשתכנענו, הדברים חרוטים בנו לנצח. לעומת זאת, לאנשי נינוה הספיקה אמירה קצרה של הנביא והם עשו תשובה. לכן החליט יונה שאין הוא רוצה שיהיה לו חלק בזה והחליט לברוח. אין הוא בורח מה', כי "אנה מפניך אברח" (תהילים קלט, ז), אלא בורח מארץ ישראל, כי אין הנבואה שורה אלא בארץ ישראל, וזאת כדי שלא יספיק לקבל נבואה. במסירות נפש גדולה הוא מוכן לוותר על דרגת נבואה, ובהמשך היה מוכן לטבוע בים ואפילו להמרות את פי ד', והכל לטובתם של ישראל.

יונה ממחר לברוח מארץ ישראל. "וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש ויתן שכרה". מדוע הפסוק מציין שיונה שילם את שכר הנסיעה, הרי זה מובן מאליו? השאלה מתחדדת גם עקב לשון הפסוק האומר: "ויתן שכרה", ולא "ויתן שכרו"? חז"ל אומרים שיונה קנה את כל הספינה. הספינה לא היתה אמורה לנסוע לתרשיש, לכן הוא קנה מהר את כל הספינה (רד"ק. ועיין מלבי"ם), על אף שעלתה כסף רב. יש לנו מסורת שהיא עלתה ארבעת אלפים דינר זהב. יונה היה אדם עשיר, כשאר כל הנביאים שהיו עשירים מאוד, כי "אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו אלא על גיבור ועשיר וחכם ועניו" (נדרים לח, א). אמנם למושג עשיר יש שני פירושים, האחד "איזהו עשיר השמח בחלקו" (אבות ד, א), השני עשיר כפשוטו, כדי שלא יהיה מוטרד ומבולבל בענייני פרנסה ולא יהיה תלוי באנשים אחרים. בכסף אפשר לעשות שימושים שונים, גם טובים, כמו למשל רבי יהודה הנשיא שהיה עשיר גדול (בבא מציעא פה, א) פרנס את כל החכמים כל חייו, והם יכלו לשבת בשקט ולערוך את המשנה (עיין בבא בתרא ת, א). אברהם אבינו היה עשיר (בראשית יג, ב) וכן יצחק (שם כו, יג) ויעקב (שם לג, יא). מרן הרב קוק מרחיב את היריעה, ואומר שכשם שאין שכינה שורה על היחיד אלא אם כן הוא חכם עשיר גיבור ועניו, גם השכינה הכלל-ישראלית יכולה לחול רק על אומה עשירה (הקדמה לשבת הארץ עמ' יג). עם ישראל צריך להיות עשיר. עניות אינה אידאולוגיה, היא אילוץ. העשירות טובה, כיוון שכך האדם אינו מוגבל בתנועותיו. אין זה אומר שהנביאים חיו ברמת חיים בזבזנית,

חלילה; הם חיו בצמצום ובענווה, אך לרבים מהם היו אמצעים אדירים בשביל הצרכים של עם ישראל. אם כן, יונה קנה את כל הספינה "וירד בה לבוא עמהם תרשישה מלפני ה'". שוב חוזרת ההדגשה: "מלפני ה'". מה' אי-אפשר לברוח, אבל "מלפני ה'", מארץ ישראל, אפשר לברוח.

7. טעות של אדם גדול

שאלה: מה היה חטאו של יונה, אם רק ברח מהארץ כדי לא לקבל נבואה?

תשובה: חז"ל אומרים שהיה לו דין כובש נבואתו (סנהדרין פט, א). אמנם המלבי"ם סובר, על פי רבי יצחק אברבנאל שעדיין לא קיבל את תוכן הנבואה, לכן לא היה דינו ככובש נבואתו. רק אם הנבואה נמסרה לו יש לו דין כובש נבואתו. לכן חטאו היה שעבר על מצות עשה להוכיח. הרדב"ז אומר שחטאו היה שברח (ש"ת הרדב"ז ח"ב סי' תתמב). אך לפי חז"ל, היה כובש נבואתו. כשם שחטא לנבא מה שה' לא אמר, כמו נביאי השקר, כך חטא לכבוש נבואה ולא להתנבא. רבנו הרב צבי יהודה כותב בספרו שגם אצל אדם פשוט ייתכן מצב דומה. לעיתים חובה על האדם לדבר אך הוא שותק, ובכך הוא דומה לכובש נבואתו (אור לנתיבתי עמ' קמד). לעיתים הוא מדבר ועליו לשתוק, ובכך הוא דומה במידת מה לנביא שקר. נכון שלפעמים קשה לדעת מה יש לעשות, לדבר או לשתוק, לכך צריך הרבה מחשבה וסייעתא דשמיא. בכל אופן, יונה הנביא אם היה מקבל את הנבואה הרי שהיה כאן כובש נבואתו, והוא ברח מלפני ה', כדי לא להגיע למצב של כובש נבואתו.

שאלה: האם הוא נהג נכון מתוך מסירות נפש, או שהוא חטא?

תשובה: ודאי שהוא טעה. אם ה' אומר לו לנבא, עליו לנבא. הוא טעה, אך אחר-כך עשה תשובה.

שאלה: אבל היו לו שיקולים נכונים למען עם ישראל?

תשובה: להציל את עם-ישראל הוא שיקול נכון, אבל לעבור על דבר ה' הוא שיקול מוטעה. יש לזכור שטעותו של נביא אינה כטעות שלנו. טעותו נובעת מתוך אהבת עם ישראל ומסירות נפש על עם ישראל. זו טעות של אדם גדול וקדוש, אשר בסופו של דבר גם עשה תשובה.

שאלה: אם כובש נבואתו חייב מיתה בידי שמים, מדוע לא מת?

תשובה: הוא ניצל כיוון שעשה תשובה. כל מי שחייב מיתה בידי שמים יש לו פתח של תשובה. מי שחייב מיתה בית-דין, צריך לעשות תשובה וגם חייב מיתה; אבל ממיתה בידי שמים או מכרת - תשובה יכולה להציל. יונה באמת הגיע לשערי מוות, עשה תשובה וניצל.

8. שינה בעין הסערה

"וה' הטייל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול ביים, והאניה חִשְׁבָה לְהִשְׁבֵּר" (א. ד.).
האנייה היתה בסכנה. היה סער גדול, לא רגיל ולא טבעי. בפסוק נאמר שֵׁם ה', שהוא מידת הרחמים, לעומת שֵׁם אלוהים שהוא מידת הדין. לכאורה, סערה גדולה שכמעט מטביעה את הספינה, היא מידת הדין. אבל הכל בא מתוך חשבון של הקדוש-ברוך-הוא של מידת הרחמים, כדי שאנשי נינוה יחזרו בתשובה.
"והאניה חִשְׁבָה לְהִשְׁבֵּר". חז"ל דייקו שכתוב האנייה, בה"א הידיעה, כיוון ששאר האניות סביב שטו ביים שקט, והסערה רדפה רק אחרי האנייה הזאת (בראשית רבה כד, ד. רד"ק א, ז). כך הבינו המלחים שמתחולל פה אירוע מחוץ לגדר הטבע.
"וייראו המלחים ויזעקו איש אל אלהיו ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם, ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם" (א. ה.).

המלחים התפללו, כל אחד לאל אחד. המסורת אומרת שהם החליטו להתפלל לאלים לפי התור, והאל שיענה הוא האל האמיתי, אך הם לא נענו, כל האלים הכזיבו. באותו זמן יונה "ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם", שינת צדיקים. רבנו בחיי כותב שיונה היה בטוח שעשה את המעשה הנכון. הוא לא חשש שהוא פושע או חוטא. היה ברור לו שהוא צודק בכך שהוא מסרב ומוותר על מדרגתו ובורח, ולכן ירד אל ירכתי הספינה ונרדם (כד הקמח, ערך כפורים א). אמנם הרד"ל (על פרקי דרבי אליעזר ז) מפרש שהוא נרדם מתוך צער ובושה. לעיתים כשאדם מדוכא, עצוב ובוכה, כשהוא רדוף מחשבות ואינו יודע מה לעשות, הוא בורח אל השינה.

שאלה: מדוע כל המלחים צריכים לסבול בגלל יונה?

תשובה: שאלה נכונה, גם המלחים שאלו זאת בהמשך: "ויקראו אל ה' ויאמרו, אנה ה' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה" (שם יד). גם משה רבנו שאל את השאלה הזאת: "האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף?" (במדבר טז, כב).

יונה, על-פי רבנו בחיי, היה מלא ביטחון והלך לישון ללא דאגה, מתוך ידיעה שגם אם יטבע, זה מה שצריך להיות. יש אומרים שירד לירכתי הספינה, שהוא המקום הראשון שטובע כשהמים פורצים לספינה (מלבי"ם). אחרים אומרים שהלך לישון כשהים היה מלא סערה, וגם הוא בתוך תוכו היה מלא סערה, ונרדם (עיין רד"ל על פרקי דרבי אליעזר ז).

9. הגורל

"ויקרב אליו רב החבל ויאמר לו מה לך נרדם, קום קרא אל אלהיך, אולי יתעַשֵׂת האלהים לנו ולא נאבד" (א. ו.).

רב החובל ניגש אל יונה. הספנים ראו שמדובר באדם גדול. מלכתחילה הוא קנה את כל הספינה, והנה הוא ישן בתוך הסער הגדול הזה, כנראה הוא אדם גיבור ומיוחד. לכן לא ניגש אליו מלח פשוט אלא רב החובל בעצמו, והודיע לו שהם במצב של סכנת נפשות (פרקי דרבי אליעזר י), לכן הוא מבקש ממנו להתפלל, לקרוא אל אלוהיו, אולי הוא יעזור. אין כל תגובה של יונה על בקשתו של רב החובל. יונה אינו מתפלל אלא ממשיך לישון, והמלחים ממשיכים לטכס עצה.

"ויאמרו איש אל רעהו לכו ונפילה גורלות ונדעה בְּשִׁלְמֵי הרעה הזאת לנו, ויפלו גורלות ויפל הגורל על יונה" (א, ז).

שאלה: האין זה מוזר שמחליטים החלטה כה חמורה לפי גורל?

תשובה: זה באמת מוזר, אך מדובר בעובדי עבודה-זרה שעושים הבלים רבים. הם ראו שיש סערה בלב ים, וכפי שלמדנו, הסערה היתה בלתי-טבעית, כי אניות אחרות שטו בים רגוע, לכן הבינו שמישהו מיושבי האנייה אשם בכך. כיוון שמדובר במעשה של גויים אין צורך לתרץ אותו.

בכל זאת, רבי יהודה החסיד דן האם אפשר להכריע דברים על-ידי הטלת גורל. אמנם ארץ-ישראל התחלקה על-פי גורל, אך אין זו הוכחה, כי כל מי שעסק בהטלת הגורל, היתה לו רוח הקודש (ספר חסידים סימן תרעט, תשא). גם אחד מרבותינו האחרונים, בעל שו"ת 'חוות יאיר', מתייחס לשאלה האם אפשר להגיע להחלטות על-פי גורל (שו"ת חוות יאיר סי' סא). אך הנושא שלו אינו זהה לשלנו; הוא נשאל אם אפשר להחליט בין שני מועמדים זהים, המוכנים לקבל הכרעה על-פי הטלת גורל. כאן השאלה שונה לחלוטין, כי מדובר בדיני נפשות, האם לזרוק אדם לים על סמך הגורל בלי שהצדדים המעורבים נתנו הסכמתם לכך מראש. רבי יהודה החסיד דן בדבר, ומביא שתי תשובות. האחת, שאסור הדבר (סימן תשא). סוף סוף הגורל מוכרח ליפול על מישהו. ובתשובה השנייה הוא אומר שלפעמים אפשר לסמוך, כשמדובר במקרה מיוחד כמו יונה, שכל האניות שקטו פרט לאנייתם, וברור שמישהו אשם במצב (סימן תרעט). ואכן כתוב: "ויפלו גורלות", ומדייקים שלא הפילו גורל אחד, שהרי הוא תמיד יפול על מישהו, אלא הפילו גורלות שוב ושוב, עד שהבינו שאם הגורל נופל כל פעם רק על יונה, אין זה מקרה (רבי יצחק אברבנאל. עקדת יצחק סג. מצודת דוד).

"ויאמרו אליו, הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת לנו, מה מלאכתך ומאין תבוא, מה ארצך ואי מזה עם אתה" (א, ח).

המלחים שואלים את יונה בסגנון מאוד זהיר ומעורפל "הגידה נא לנו באשר למי". אין הם אומרים לו ישירות: "אתה אשם". הם מנסים לברר באופן עקיף, מה מלאכתו, מאיזה עם הוא וכו', כדי לתהות על קנקנו ולהבין ממה באה כל הרעה הזאת.

10. יראת ה' של יונה

"ויאמר אליהם עברי אנכי, ואת ה' אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה" (א, ט).

יונה אומר: אני ירא את ה'. הוא עדיין מאמין בדרכו וחושב שמעשהו צודק. אמנם הוא טועה, אך טעותו היא של אדם גדול בעל יראת שמים. רק אדם גדול כמוהו יכול להיכשל בחטא הנובע מאהבת עם ישראל. ישנם חטאים שרק אנשים גדולים יכולים לחטוא, כמו שאומרים בדרך הלצה שעם הארץ מעולם לא טועה בהבנת דברי ה'תוספות'. יונה הנביא היה ירא ה', ובאמת בסוף כשהוא חוזר בתשובה ה' לא כעס עליו ולא הוכיחו. יונה מציג עצמו בתואר: "עברי". כינוי של אברהם אבינו הוא אברהם העברי (בראשית מ, טו). עברי הוא זה שכל העולם מהעבר האחד והוא מהעבר השני (בראשית רבה מב). אומר להם יונה: אינני כמותכם, אני מעם ישראל, "ואת ה' אלהי השמים אני ירא". אין הוא עונה לכל שאלותיהם: "באשר למי הרעה הזאת לנו, מה מלאכתך ומאין תבוא, מה ארצך ואי מזה עם אתה?" תשובתו קצרה ואומרת הכל: את ה' אני ירא, עברי אנוכי. תשובה העונה על כל השאלות. "אשר עשה את הים ואת היבשה", הוא אבינו שבשמים והוא גם אבינו שבארץ ובים, והוא עשה את הסערה הזאת. יונה הנביא קובע דברים, אך אינו מספק הסברים.

"וייראו האנשים יראה גדולה, ויאמרו אליו מה זאת עשית, כי ידעו האנשים כי מלפני ה' הוא ברח כי הגיד להם" (א, י).

אין בכתוב עדות שיונה סיפר למלחים שהוא בורח מלפני ה'. לכן יש שתי אפשרויות. האחת, שהוא הגיד להם, והדבר לא כתוב. כבר קודם להטלת הגורלות הודיע להם שכל הסערה באשמתו (פרקי דרבי אליעזר, רד"ל. רד"ק). השנייה, שהם הבינו זאת מעצמם, מתוך אמירתו: "את ה' אלהי השמים אני ירא", כלומר, ממנו אני מפחד (רבנו בחיי).

שאלה: הוא אומר להם דברים סותרים. מצד אחד הוא בורח, מאידך הוא אומר "את ה' אני ירא"?

תשובה: תשובתו באמת הביכה אותם מאוד. אמנם אין הוא נכנס לכל הפרטים, אבל הם הבינו שהוא ירא את ה'. הם ראו שהוא אדם גדול, נביא, בעל שיעור קומה ענקי, ומצד שני הוא מעיד על עצמו שהוא בורח מפני ה'. בוודאי שתשובתו הבהילה אותם. הרי יש לך אלוהים כל-כך גדול שברא את השמים ואת הארץ ועושה סערה ורודף אחריו, ואתה עוד בורח?

"ויאמרו אליו מה נעשה לך ויִשְׁתַּק הים מעלינו, כי הים הולך וסֵעֵר" (א, יא).

בכל הדו-שיח בין המלחים ויונה אפשר לראות שהם באמת משוכנעים שהוא אדם גדול וירא ה'. הם נותנים בו אמון, ושואלים אותו מה עליהם לעשות (עיי' רבי אברהם אבן-עזרא).

"וַיֹּאמֶר אֵלֵיהֶם, שְׂאוּנִי וְהִטְלֵנִי אֶל הַיָּם וַיִּשְׁתַּקְּ הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם, כִּי יוֹדַע אֲנִי כִּי בִשְׁלִי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם" (א, יב).

לכאורה, לאחר שהוטל הגורל, כבר נחרץ גורלו של יונה, ובאמת הם רצו להשליכו לים. אם כן, מדוע לא עשו זאת? אלא הם יראו מפניו. היתה להם חרדת קודש ולא העזו לעשות זאת. חז"ל אומרים שגם אחרי החלטתם להטילו לים, עדיין חששו. בתחילה הורידו אותו לים, הים נח מזעפו, אז החזירו אותו לספינה, ומיד חזרה הסערה. שוב הורידוהו למים עד הברכיים, הסערה הפסיקה, וברגע שהוציאו אותו, היא חזרה. כך עשו פעמים מספר לפני שהטילו אותו לים (פרקי דרבי אליעזר ז). הם חששו להמיתו, שהרי הוא בורח משליחות אלוהית וה' כועס עליו ורוצה שיעשה שליחותו, לכן פחדו לזרוק אותו לים ובכך להיות שותפים לבריחתו, ולהיענש. בתוך המצב הזה היה יונה רגוע ושלו, אך הם היו נבוכים ולא ידעו מה לעשות.

שאלה: האם הם היו גויים צדיקים?

תשובה: יכול להיות שבתחילה הם היו גויים רגילים, והמאורעות גרמו להם להיות צדיקים. נאמר במשנה: "הספנין רובן חסידים" (קידושין ד, יד). זאת מפני שהם נמצאים בים, פעמים רבות אורבות להם סכנות, הם נמצאים בין חיים למוות, ומציאות זו מביאה אותם לתפילה, והם נעשים חסידים. הדבר נכון לרוב הספנים, לא לכולם, כמובן. על הים היו גם ספינות שודדים שהתנכלו לנוסעים. אנו היהודים סבלנו מהם במיוחד. בעקבות הגירושים הרבים מהם סבלנו היינו מפליגים בספינות, ושודדים היו משתלטים עליהן, תופסים יהודים, הורגים בהם ומוכרים אותם לעבדים. היו פִּיְרָטִים בשם "אבירי מלטה" ו"אבירי קפריסין". השם שלהם עושה רושם אבירי, אבל הם היו רוצחים, בכל אופן רוצחי יהודים.

אם כן, יש תכונה ביורדי הים שרובם חסידים, וכך גם יורדי הים בספינתו של יונה נעשו חסידים עקב כל המאורעות, ולא העזו לזרוק אותו לים. פירוש נוסף להתנהגותם הוא שהימנעותם מלזרוק אותו לא היתה מתוך צדקות, אלא מפני שפחדו וחששו להיות שותפים לבריחתו מלפני ה'.

יונה דוחק בהם ואומר: "שאוני והטלני אל הים". למעשה, יונה מבקש להתאבד. התאבדות היא חטא חמור מאוד, אבל אם הגויים רוצים לזרוק אותו לים, שיזרקו. יש להבין שאמירה זו של יונה היא מסירות-נפש. אין הוא מוסר רק את גופו, אלא גם את נפשו. מסירות-גוף היא שאדם מוכן למות למען אידאל גדול. יהודים רבים מסרו את גופם. לכל חייל צה"ל יש מסירות גוף, הוא מוכן להיהרג על הגנת העם והארץ. אבל מסירות נפש זו הקרבה של העולם הבא, של הרוחניות. למשה רבנו היתה מסירות נפש לעם ישראל כשאמר לריבונו-של-עולם: "מחני נא מספרך אשר כתבת" (שמות לב, לב), הוא היה מוכן לאבד את העולם-הבא שלו למען עם-ישראל

(מכילתא פרשת בא. ועיין לעיל סעיף 4).

שאלה: האם יונה חושב שבסירובו הוא רצון ה', או שידע שהוא מנוגד לרצון ה'?

תשובה: יונה חושב שבסירובו הוא עושה את רצון ה'. כלומר, שה' מעמידו בניסיון בכך שאומר לו לנבא, ועליו לעמוד בניסיון ולסרב.

שאלה: האם זה חיסרון להיות ירא את ה'?

תשובה: ודאי שלא. יראת ה' היא מדרגה עליונה ביותר. זו מצווה מן התורה. יונה הנביא ירא ה', אוהב את ה' ומקושר לה'. זו מדרגה גבוהה מאוד.

שאלה: אולי יונה טעה במידת ההשתדלות, ולא הבין שאין לו יותר מה להשתדל בעבור עם ישראל?

תשובה: יונה חשב שבסירובו הוא עושה את חובתו כלפי עם-ישראל וגם את רצון ה'. חז"ל מסבירים לנו את חובת ההשתדלות בעזרת משלים. מסופר בגמרא על מישהו ששאל: "אם ה' אוהב את העניים, מדוע אינו מספק להם מזון? לשם מה אתם מתערבים ומטפלים בעניים?" ענו לו שעל-ידי העניים ד' נותן לנו הזדמנות לעזור להם ולזכות בעולם-הבא. אמר: ההיפך הוא הנכון. משל למלך ששם את עבדו בבית-הסוהר ואסר לתת לו לאכול ולשתות. בא אדם והאכילו והשקהו. כששמע זאת המלך כעס ודרש להעניש את אותו אדם. ענו לו: המשל הנכון הוא אחר. משל למלך ששם את בנו בבית הסוהר ואסר לתת לו לאכול ולשתות. בא אדם ונתן לבן אוכל ומשקה. שמע זאת המלך ושמח על כך ונתן לו שכר (בבא בתרא י, א). כאשר אמר ה' למשה רבנו שהוא רוצה להשמיד את עם ישראל, פתח משה רבנו בתפילה. לכאורה, הכל כבר מוחלט, מה יש להתפלל? אך משה ידע שזה רצון ה' שיתפלל. כך גם תפילת אברהם אבינו על אנשי סדום. יונה הנביא חשב גם הוא שזה תפקידו, לסרב להתנבא לגויים, והוא חשב זאת בצורה חריפה ותקיפה ביותר.

11. קידוש השם מתוך חילול השם

"ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יָכֻלוּ, כי הים הולך וסָעַר עליהם" (א, יג).

על-אף שיונה אומר למלחים להטיל אותו לים, הם אינם מעיזים לעשות זאת ומנסים לחתור ליבשה בעזרת המשוטים, אך ללא הועיל (מצודת דוד).

"ויקראו אל ה' ויאמרו, אנה ה', אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם

נְקִיא, כי אתה ה' כאשר חפצת עשית" (א, יד).

המלחים מתפללים אל האלוהים שלנו. הנה אנו רואים כיצד חילול השם מתהפך לאט לאט לקידוש השם. הם לומדים שריבוננו-של-עולם הוא אלוהים אמת נורא ועליון. לכן הם קוראים אליו ואומרים: הן אתה, ריבוננו-של-עולם, יכול לעשות כרצונך. אם אתה רוצה שינבא - עשה שינבא, אם אתה רוצה שימות - עשה שימות. אך אנא, אל תערב אותנו בעניין (עיין מלבי"ם).

"וישאו את יונה ויטלהו אל הים, ויעמד הים מְזַעְפּוֹ" (א, טו).

כאשר ראו שאין ברירה, השתכנעו לזרוק את יונה לים, ואולי על כך התפללו קודם שה' לא יעניש אותם, כיוון שעשו זאת בלית ברירה. יונה גם אמר להם לעשות זאת, לכן כנראה זה היה המעשה הנכון לעשותו.

"וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבח לה' וידרו נדרים" (א, טז).

מדובר ביראה חיובית. וכי הקריבו קרבנות בלב ים? אלא שנדרו לזבוח זבחים לה' ולתת צדקה כאשר יגיעו ליבשה (רד"ק), וכן נדרו להתגייר (רש"י).

12. בתוך הדג

"וימן ה' דג גדול לבלע את יונה, ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות"

(ב, א).

כיצד אפשר לחיות בתוך דג שלושה ימים ושלושה לילות, הרי נחנקים וטובעים? כמובן היה כאן נס (רבי אברהם אבן-עזרא). ודאי שבשביל נס אין צורך בדג, אפשר להיות במים ולא לטבוע, אבל דרכו של ריבוננו-של-עולם לצמצם את הנס (רמב"ן, בראשית ו, ט).

החוקר אולדרס כתב שבשנת תפ"ז נתפס באיי פוקלנד, על יד דרום אמריקה, לווייתן בעזרת צלצל, שהוא כידון שיריים עם תותח כדי לצוד לווייתנים. הלווייתן השתולל, הפך את סירת הדייגים ובלע מלח. אחרי שלושה ימים נמצא הדייג בתוך הלווייתן ללא הכרה. החיו אותו, אבל הוא סבל מהחוויה כל חייו, ומבחינה פסיכולוגית לא התאושש לעולם. הוא שרד כיוון שלא היה בתוך מערכת העיכול של הדג, כי פתח הקיבה צר מדי, אלא היה בתוך מערכת אספקת האוויר שלו, וכך הצליח לנשום ולא נחנק, אך כמובן היה במצוקה קשה מאוד. ישנם סוגים שונים של לווייתנים; יש לווייתנים בעלי זיפים, שאינם יכולים לאכול אפילו דגים, אלא ניזונים ממיקרו-אורגניזמים, ויש לווייתנים עם פה גדול. בכל אופן, אנו רואים שהיו דברים מעולם: לווייתן בלע אדם והוא שרד מספר ימים.

ישנו פירוש של רבי יוסף אבן-כספי, שכל סיפורו של יונה אינו אלא משל, והכל קרה במראה הנבואה (יונה א, א). אמנם הרמב"ם ב'מורה נבוכים' (ב, מו) אומר שדברים רבים שמסופרים על הנביאים קרו בחזון הנבואי. למשל, לשיטתו, ישעיהו הנביא הלך ערום ויחף בחלום (ישעיה כ, ג); ירמיהו טמן אזור בפרת בחלום (ירמיה יג, ד); יחזקאל הנביא הגיע מבבל לירושלים בחלום (יחזקאל ח, א-ג), וכן נישואיו של הושע הנביא לאשת הזנונים, גם הם היו בחלום הנבואי (הושע א, ב), כיוון שלא ייתכן שעשו זאת באמת. ישנם דברים שהיו כפשוטם, כמו ירמיהו שהלך עם עול על צווארו, והדבר נצרך כדי להדגיש לאנשים בכל תוקף שיש לקבל את עולה של בבל (ירמיה

(ז). אבל אין מי שאומר שסיפור יונה היה בחלום. היחס של חכמינו לרבי יוסף אבן-כספי ביקורתי מאוד, על גבול הדחייה.

אין עוד סיפור כסיפורו של יונה שיש בו אחדות ורצף. כדרכם, אנשי ביקורת המקרא מנסים לגזור בצורה מעוותת גם את סיפורו של יונה, כאילו היו כל מיני נביאים: הראשון לא רצה לנבא, השני ברח לספינה, השלישי נבלע על ידי הדג. כיצד אפשר להגיד הכלים כאלה על ספר יונה? אין לך הרמוניה ורצף ברורים יותר מבספר יונה, בו אין שום 'תפר' באמצע. הם טוענים שיש ביטויים מאוחרים בספר שאינם מתאימים ללשון תקופתו. אבל אנחנו יודעים שאנשי כנסת הגדולה הם שערכו את תרי עשר (בבא בתרא טו, א). הם לא המציאו אותם, אלא ערכו וסידרו את הספרים, וייתכן שהוסיפו ביטויים ששייכים לשפה של תקופתם, שהיא מאוחרת יותר. הם סגנו את הדברים וסידרו אותם, כפי שאת ספר קהלת העתיקו וערכו אנשי חזקיהו וסיעתו (שם).

13. תפילת יונה

"ויתפלל יונה אל ה' אלהיו מִמְעֵי הַדָּגָה" (ב, ב).

יונה הבין שה' אינו מוותר על שליחותו, אלא עומד על כך שינבא. אם ה' היה רוצה יכול היה לתת לו לטבוע, אך על-אף שיש לקדוש-ברוך-הוא נביאים רבים, רצונו שדווקא יונה הוא שינבא, ולכן לא המיתו. הכובש נבואתו חייב מיתה בידי שמים, אך ריבונו-של-עולם מאפשר לו מתוך המצוקה לשוב בתשובה.

שאלה: האם יונה היה במעי דג (ב, א) - או במעי דגה (ב, ב)?

תשובה: רש"י מביא שבתחילה הוא נבלע על-ידי דג שהקיא אותו לתוך פיה של דגה. פיה של הדגה היה מלא עוברים, ויונה חי בדוחק ושם התפלל (רש"י בשם מדרש). בספר 'הזוהר' מתואר מצב חמור עוד יותר, שהוא היה בתוך הדג והדג מת וכל הדגים התנפלו עליו ואכלו אותו, ויונה היה בקרבו, ומשם התפלל (זוהר ב מז, ב).

"ויתפלל יונה אל ה' אלהיו". לעולם ה' הוא אלוהיו, גם אם הוא חוטא הוא נשאר אלוהיו. ריבונו-של-עולם אינו עוזב איש, קל וחומר שאינו עוזב את יונה.

"ויאמר קראתי מִצָּרָה לִי אֵל ה' ויענני, מִבְּטֶן שְׂאוֹל שְׁמַעַת קוֹלִי" (ב, ג).

הפסוקים הבאים דומים בסגנונם לפסוקי התהילים. יונה מתפלל ואומר: "ויענני". והרי ה' עדיין לא נענה לתפילתו? שני פירושים לדבר. האחד - ודאי שהוא יענני. זה נקרא "עבר נבואי", המדבר על העתיד בלשון עבר (רבי אברהם אבן-עזרא). פירוש אחר הוא שה' כבר הצילו מצרה, שהרי אליהו הנביא החיה אותו בהיותו על סף המוות (רבי יצחק אברבנאל). בכלל, יונה כבר היה קודם בלב ים במצב של מוות בטוח בטביעה, וניצל.

"ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יִסְבְּבֵנִי, כל משבריך וגליך עלי עברו. ואני אמרתי נִגְרַשְׁתִּי מנגד עיניך, אך אוסיף להביט אל היכל קדשך" (ב ד-ה).

נהרות, זרמים, משברים וגלים עברו עלי. חשבתי שהתרחקת ממני לחלוטין, שאינך רוצה לדבר איתי יותר, שדחית אותי לחלוטין בגלל חטאי (רד"ק), "אך אוסיף להביט אל היכל קדשך". הנה גיליתי שאוכל להתקרב, לחזור בתשובה. הנה לא אמות גם אחרי החטא הנורא הזה. חטאו של יונה הוא חטא של אדם גדול, וחטאו של אדם גדול הוא חטא גדול. "הקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו כחוט השערה" (יבמות קכא, ב), קל וחומר שהוא מדקדק עם צדיקים על חטא של סירוב לעשות את דברו בגלל סברות שונות.

"אפפוני מים עד נפש, תהום יסבבני, סוף חבוש לראשי. לְקַצְבֵי הַרִים ירדתי, הָאֲרָץ בְּרָחִיָה בְעֵדֵי לְעוֹלָם, ותעל מִשְׁחַת חיי ה' אלהי" (ב ו-ז).

"לקצבי הרים ירדתי" - ליסודות ההרים אשר במצולות ים (תרגום). "הארץ ברחיה בעדי" - הארץ נעלה דלתותיה מפני. זו תחושת אבדון וחוסר מוצא. "ותעל משחת חיי ה' אלהי". שאלתם כיצד לא מת, שהרי הוא חייב מיתה? הוא באמת היה מת. הוא היה בקבר, בשאול. הוא היה קבור בלב ים וקם לתחייה.

"בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי, ותבוא אליך תפלתי אל היכל קדשך" (ב ח).

אדם מתעטף בצרותיו, מתעטף ומתכווץ, "תפילה לעני כי יעטף" (תהילים קב, א). כל מה שנשאר לו - הוא עצמו והצרות שלו. ובכל זאת, "את ה' זכרתי".

"מְשֻׁמְרִים הַבְּלִי שְׁוֹא, חֲסָדָם יַעֲזֹבוּ" (ב ט).

"משמרים הבלי שווא" - אלו המלחים שהאמינו וציפו לעזרת הבלי שווא של אליליהם (רש"י. רד"ק. מהר"י קרא בשם פרקי דרבי אליעזר). מה הכוונה שעזבו חסדם? יש אומרים שעזבו את העבודה-הזרה שלהם (שם). יש מסבירים שאמנם עזבו את אליליהם ועשו תשובה, אך הם עשו תשובה מתוך לחץ, ואין לדעת כמה זמן תחזיק התשובה מעמד. כשייפסק הלחץ תיפסק גם התשובה (רד"ק).

"ואני בקול תודה אזבחה לך, אשר נדרתי אֲשַׁלְמָה, יְשׁוּעָתָה לה'" (ב י).

אני אזבח לך בקול תודה. כל מי שניצל מסכנה מקריב קרבן תודה, כך ההלכה. בימינו אומרים "ברכת הגומל" (ברכות נד, ב). אני אשלם את שנדרתי.

"ויאמר ה' לדג, ויקא את יונה אל היבשה" (ב יא).

האם דג זה זכה לנבואה, לשמוע דבר ה'? הרמב"ם אומר שוודאי שהדג אינו נביא, אלא זו מליצה: הקדוש-ברוך-הוא פעל וסידר שהדג יקיא אותו אל היבשה (מורה

נבוכים ב, כח. רד"ק. בכורות ח, א).

יונה חזר בתשובה, והגיע למסקנה שאין להתחכם עם ריבונו-של-עולם. אמנם עדיין אין הוא מבין מדוע ה' רוצה להחזיר בתשובה את נינוה בירת אשור, שאחר-כך תחריב את מלכות ישראל, אבל אי אפשר להתחכם עם ריבונו-של-עולם. אם ה' דיבר יש לקיים את דברו. אברהם אבינו, גם הוא ודאי לא הבין מדוע עליו לעקוד את יצחק, שהרי העקדה סותרת את כל ההבטחות שקיבל מריבונו-של-עולם, אך הוא לא התחכם ועשה מה שד' ציווה עליו ללא עוררין (עיין עין איה, ברכות פרק א אות נה).

שאלה: אבל אחרי חטא העגל, משה רבנו כן התפלל וניסה לשנות את הגזרה?

תשובה: אכן, משה רבנו מסר את נפשו, ויונה הנביא הלך בדרכיו. משה רבנו אמר: אם אינך סולח לעם הזה - "מחני נא מספרך", זו מסירות נפש. מעשהו של יונה היה קיצוני עוד יותר, הוא פעל ממש הפוך לציווי האלוהי. אבל עכשיו הוא מוכן לקיים את דבר ה'. הוא קיבל על עצמו בנדר, וקיים.

"ויהי דבר ד' אל יונה שנית לאמר" (ג, א).

לריבונו-של-עולם יש סבלנות (אבות ה, ג). חז"ל אומרים "שנית ולא שלישית" (יבמות צח, א). אם לא היו שומעים אז ליונה הנביא, כבר לא היה פתח לתשובה (ועיין עיון יעקב על עין יעקב).

"קום לך אל נינוה העיר הגדולה, וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך"

(ג, ב).

ריבונו-של-עולם חוזר בשנית על כך שנינוה היא עיר גדולה, אף על פי שכבר אמר זאת (א, ב), וזאת כדי לפייס את דעתו של יונה. נינוה היא עיר גדולה, אי-אפשר להשמידה במחי-יד (רבי יצחק אברבנאל). גם בפסוק האחרון של הספר מודגש הדבר שוב: "ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה, אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבן אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה?" (ד, יא). זו עיר גדולה. אמנם אנשיה מבלבלים, אך יש להחזירם בתשובה, כי ריבונו-של-עולם "רחמו על כל מעשיו" (תהילים קמה, ט). אפילו על בהמות ריבונו-של-עולם מרחם. לדעת רוב רבותינו צער בעלי חיים אסור מן התורה. אסור להציק להם ולצערם. מותר לאכול אותם, אך לא לצערם ללא סיבה. על נינוה העיר הגדולה צריך לרחם. יש חשבונות, והם יבואו, אך לפני הכל "קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך", בין אם נאמרה הקריאה קודם לכן (רד"ק), בין אם נאמרה לו עכשיו (מהר"ם אלשיך. ועיין ילקוט שמעוני שמג) - עליו ללכת ולדבר אליהם.

שאלה: כיצד מחזירים בתשובה עיר כל-כך גדולה של גויים?

תשובה: הלוואי שהיינו יודעים כיצד מחזירים בתשובה עיר כל כך גדולה של יהודים. הלוואי שנדע להחזיר בתשובה יהודי אחד. בקושי אנו יודעים כיצד להחזיר בתשובה את עצמנו. מכאן אנו מבינים שיונה היה אדם ענק, אם הוא

הצליח במשימה כה קשה. לפני כן נשלח להחזיר בתשובה את עם ישראל אך לא הצליח (מלבי"ם), על-אף שניבא גדולות שהתקיימו, כפי שראינו בספר מלכים: "כדבר ד' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמת' הנביא אשר מגת החפר" (מלכים ב' יד, כה). מסיבה זו שלח ה' דווקא את יונה לשם, כי לא כל אחד יודע לדבר לישראל, קל וחומר לגויים.

14. תשובת אנשי נינוה

"ויקם יונה וילך אל נינוה כדבר ה', ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים, מְהֵלֵךְ שלשת ימים" (ג, ג).

אכן נינוה היא עיר גדולה מאוד (רד"ק). יום הליכה, לפי החשבון של רבותינו, מחושב על-פי חמישה קילומטר לשעה במשך שמונה שעות, כלומר, כארבעים קילומטר (פסחים צג, ב). לפי חשבון זה אורכה של נינוה היה מאה עשרים קילומטר! עיר ענקית! אפילו אם נאמר שבתוך העיר קצב ההליכה איטי יותר, ונינוה כוללת גם את כל הפרברים סביב, בכל אופן מדובר בעיר ענקית, וגם מצויין אחר כך שהיו בה מאה עשרים אלף איש! (ד, יא).

"וַיִּחַל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד, ויקרא ויאמר, עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת" (ג, ד).

יונה הודיע להם שסופם קרב, והעיר עומדת להיחרב. כשם שסדום היתה קריה חוטאת ונמחקה, גם הם יימחקו. הרמב"ם כותב שאדם נידון על-פי רובו. אם רובו עברות - הוא נענש. עיר נידונה על-פי רובה, כמו סדום, וגם כמו האנושות במבול (הלכות תשובה ג א-ב). לכן גזירה על העיר שתיהפך.

"וויאמינו אנשי נינוה באלהים, ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם" (ג, ה).

פלא כיצד האמינו. אמנם כבר ראינו שהגויים הם קרובי תשובה, הם משתכנעים בקלות, כפי שאומר רש"י בתחילת הספר, ודווקא בגלל זה סירב יונה ללכת, כי ידע שיחזרו מהר בתשובה ויהיה בכך קטרוג על עם-ישראל. ובכל זאת קשה להבין כיצד בקלות כזו, אחרי יום אחד בלבד, האמינו אנשי נינוה ליונה וקיבלו את דבריו. רבי אברהם אבן-עזרא והרד"ק מסבירים שהגיע לעיר מידע מוקדם ממלחי הספינה, שסיפרו את כל הסיפור המופלא שאירע להם. הם כל כך התלהבו, הקריבו קרבנות, הסיפור נפוץ בכל האזור, והנה הופיע פתאום אדם זה והדבר עשה עליהם רושם עצום. כידוע, דברים מופלאים מתפשטים במהירות.

"וויאמינו אנשי נינוה באלהים". מתוך כך הם היו בטוחים שדבריו של יונה הנביא הם אמת. הם האמינו שריבוננו-של-עולם הוא ששלח אותנו להחזירם בתשובה, שהוא סירב, שבגלל זה התחוללה סערה ביים, שהמלחים זרקו אותו לים והים נרגע.

ייתכן שהם ידעו אפילו את סיפור הדג שפלט את יונה ליבשה. השמועה עשתה לה כנפיים, לכן הם האמינו, עשו תשובה, קראו לצום ולבשו שקים מגדולם ועד קטנם. "וַיַּגַע הַדְּבָר אֶל מֶלֶךְ נִינְוָה, וַיִּקַּם מִכְסָאוֹ וַיַּעֲבֵר אֶדְרָתוֹ מֵעֲלָיו, וַיִּכַּס שָׂק וַיֵּשֶׁב עַל הָאָפֶר" (ג. 1).

מלך נינוה מתרשם ומתפעל, וגוזר על עצמו לשוב בתשובה. יש כמה שיטות מיהו אותו מלך. יש אומרים שמדובר בסנחריב מלך אשור (רש"י. ועיין מלכים ב יט, לו-לז), אחרים אומרים שהכוונה לאַסְנֶפֶר (ילקוט שמעוני תקנג) המוזכר בספר עזרא (ד, ט). אבל אין הכתוב מציין במי מדובר, מכאן אנו מבינים שאין לפרט זה חשיבות מכרעת. "וַיִּזְעַק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוָה, מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדָלָיו לֵאמֹר, הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאֵן אֵל טַעְמָם מֵאוֹמָה, אֵל יָרְעוּ וּמִים אֵל יִשְׁתּוּ" (ג. 2).

מה לבהמות ולצום ותשובה? אלא שכאשר הבהמות צמות עם כולם הן צועקות וגועות וזועקות מרעב, והדבר מצער את האנשים ומשפיע על כל האווירה בעיר. "וַיִּתְכַּסּוּ שָׂקִים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרָאוּ אֶל אֱלֹהִים בַּחֲזָקָה, וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הִרְעָה וּמֵן הַחֲמֵס אֲשֶׁר בַּכִּפְיָהֶם" (ג. 3).

המובן של חמס הוא גזל. אנשי נינוה היו גנבים, ועתה החזירו את כל הגניבות שלקחו. הם לא עשו תשובה רק על ידי בכי, צעקה ולבישת שקים, אלא הם ומלכם החזירו את הגניבות, לכאורה תשובה שלמה (תענית טז, א. ועיין ירושלמי תענית ב, א). "מִי יוֹדַע יָשׁוּב, וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים, וּשְׁבַח מִחֲרוֹן אָפוֹ וְלֹא נֶאֱבַד" (ג. 4).

אולי ה' יסלח אם נשוב בתשובה, ונינוה לא תיהפך בעוד ארבעים יום? אם ה' שולח נביא להזהיר, סימן שפותח לנו פתח תשובה (מלבי"ם).

"וַיִּרְא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדְּרָכָם הִרְעָה, וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים עַל הִרְעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם, וְלֹא עָשָׂה" (ג. 5).

הרי ריבונו-של-עולם אמר שעוד ארבעים יום נינוה נהפכת, כיצד הוא חוזר בו, כביכול? יש לזכור כלל גדול בהלכות נבואה שמופיע בספר ירמיהו (יח, ז-ח) ואחר-כך בגמרא (סנהדרין פט), ומסוכם על-ידי הרמח"ל (דרך ה' ג ד ז): אם הנביא מנבא נבואה רעה - היא יכולה תמיד להתבטל אם עושים תשובה, גם אם הנביא אינו אומר זאת במפורש, כי הדבר מובן מאליו. לעומת זאת, אם הוא מנבא נבואה טובה - היא אינה מתבטלת, גם אם חוטאים. החטא יגרור עונש, אך הנבואה עצמה תתקיים, שלא כנבואה הרעה שתתקיים רק אם דבקים בדרך הרע ואין חוזרים בתשובה.

15. צערו של נביא

"וַיִּרַע אֶל יוֹנָה רַעַה גְּדוּלָה, וַיַּחַר לוֹ" (ד, א).

יונה הצטער צער רב על מה שקרה. כיצד הוא ידע שה' ריחם על העיר? רבי אברהם אבן-עזרא סובר שהוא חיכה ארבעים יום וראה שהעיר לא חרבה. הוא לא נזקק להודעה מיוחדת מריבונו-של-עולם, הוא הבין מהמציאות שה' ריחם על נינוה. לפי הרד"ק נודע לו הדבר בנבואה.

חרה לו מאוד, כיוון שהוא רצה שנינוה תיחרב. הוא לא התפלל על נינוה שלא תיחרב, כשם שאברהם אבינו התפלל על סדום שגם בה היו רשעים גדולים. לא רק שהוא לא התפלל עליהם, אלא אף סירב לנבא להם, ואף הצטער על כך שה' סלח להם. כל זאת למה? מה ההבדל בין סדום לנינוה? שני הבדלים. האחד הוא שתשובתם של אנשי נינוה תגרום לקטרוג על עם ישראל. הרי יאמרו: למרות כל נבואות הנביאים ישראל אינם עושים תשובה, והגויים עושים תשובה מהירה. זהו קטרוג גדול, עם קשה עורף. אך אנו יודעים שהגויים קרובי תשובה, אבל באותה מהירות הם חוזרים לסורם. תשובתם אינה עמוקה. עם-ישראל, לעומת זאת, אינם קרובי תשובה. קשה לשכנע אותנו לשוב בתשובה, זה לוקח שנים ודורות. אבל אחרי שאנו עושים תשובה, איננו חוזרים בנו. אנו עם קשה-עורף גם לעשות תשובה וגם להישאר בתשובה. אך, בכל זאת, למראית עין, יש קטרוג, לכן יונה לא רצה להינבא. הסיבה השנייה החמורה יותר, ומובאת בדברי רש"י בשם 'פרקי דרבי אליעזר' (פרק י'), שעתה יחשבו הגויים שהוא נביא שקר והדבר יביא לחילול השם וכיזיון הנבואה. אמנם הם חזרו בתשובה כדי שהגזרה תתבטל (ג, ט), אך בליבם ההפכפך לא ידעו להבחין שבגלל תשובתם נתבטלה הגזרה (רד"ל על פרקי דרבי אליעזר שם).

המלבי"ם מביא סיבה חריפה עוד יותר, שיונה לא רצה בתשובת נינוה, כי נינוה היא אשור, ואשור עתידה להחריב את ישראל. בתחילה יחריבו את ממלכת הצפון ויגרשו עשרה שבטים לגלות, ואחר כך בזמן חזקיהו המלך הם יכבשו את כל מלכות יהודה ויגיעו עד ירושלים, ורק בנס ירושלים תינצל, אבל עשרת השבטים יוגלו. יונה הנביא לא רצה שידו תהיה בזה. הוא רצה שאשור תיהרס ולא מלכות ישראל. אמנם בסופו של דבר אשור חרבה, הושמדה על-ידי בבל ומצרים, ונעלמה מן העולם. בקרב כרכמיש בשנה הראשונה למלך נבוכדנצאר שהיא השנה הרביעית למלך יהויקים, היכה נבוכדנצאר סופית את מצרים וקיבל ממנה את כל השרידים של מלכות אשור, ומלכות אשור חוסלה (ירמיה מו, ב). אך עד אז הם הזיקו לנו מאוד, וזאת רצה יונה לחסוך מעם-ישראל.

אך לא מחשבותינו מחשבותיו (ישעיה נה, ח). חז"ל אומרים שלנבואתו של יונה ש"עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת" (ג, ד) יש שני מובנים: נהפכת כמהפכת סדום ועמורה, או נהפכת בתשובה (סנהדרין פט, ב). כוונת הקדוש-ברוך-הוא היתה לשתי האפשרויות, ולכן השתמש במילה "נהפכת" ולא "נחרבת". יונה ציפה שלא יעשו תשובה, לכן "וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לוי".

"ויתפלל אל ה' ויאמר, אנה ה', הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי, על כן קדמתי לברח תרשישה, כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום אך אפים ורב חסד ונחם על הרעה" (ד. ב).

יונה אומר: ידעתי מראש, עוד בהיותי בארץ ישראל, שאתה עתיד לסלוח לנינוה, "על כן קדמתי לברח תרשישה". מדוע? "כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום". כאן הוא אומר זאת כביכול בביקורת. אתה מרחם על הרשעים האלה, אלה שיכו אותנו לבסוף! כיוון שידעתי זאת, הקדמתי לברוח.

"ועתה ה' קח נא את נפשי ממני, כי טוב מותי מחיי (ד. א).

אינני רוצה לחיות ולראות את הרעה אשר תבוא על עמי (עיי' אסתר ח, ו). אינני רוצה לראות את אשור מכה את עם ישראל. אין לחיי יותר ערך. פעם אחת כבר ביקש יונה להשליכו אל הים, כבר היה על סף המוות, ועתה לאחר שניבא וראה מה עתיד להתרחש, שבגללו יצליחו האשורים להחריב את ארץ-ישראל - טוב מותו מחייו. הוא בוש ואינו רוצה לראות בחורבן ישראל שהוא גרם לו בעקיפין. הוא רוצה למות. להתאבד אסור, לכן גם בספינה לא קפץ אל הים אלא אמר למלחים להשליך אותו. גם הפעם אין הוא מתאבד, אלא מבקש מהקדוש-ברוך-הוא שיקצר את חייו.

"ויאמר ה', הִהִיטָב חרה לך" (ד. ד).

האם אתה בטוח שאתה צודק בכעסך? יונה אינו עונה, הוא כועס ועוזב את העיר.

"ויצא יונה מן העיר וישב מְקֹדֵם לעיר, ויעש לו שם סֵכָה וישב תחתיה בצל, עד אשר יראה מה יהיה בעיר" (ד. ה).

מה הוא חושב שיהיה בעיר? מי יודע, אולי בכל זאת יהיה חורבן.

שאלה: מדוע יונה מבקש למות?

תשובה: יונה אומר: "טוב מותי מחיי" (ד. א), כיוון שהרגיש שגרם בעקיפין חורבן לעם ישראל, ואין הוא רוצה לראות זאת בעיניו, לכן הוא מתפלל לקדוש-ברוך-הוא שיקצר את חייו. לחיות ולראות את החורבן של עם ישראל זה בשבילו ייסורים גדולים יותר מאשר למות. כתוב בפוסקים שאם לאדם יש ייסורים רבים וסבל קשה, מותר להתפלל שה' יקצר את חייו. אמנם אסור לתת לו טיפול רפואי שיכול לקצר את חייו, או להימנע מטיפול רפואי ועל-ידי כך לקצר את חייו, אבל מותר להתפלל שיקוצרו חייו. ההוכחה לכך מִשְׁפַּחְתּוֹ של רבי יהודה הנשיא, שהיתה צדקת גדולה, והתפללה שימות (ר"ן, נדרים דף מ). אמנם הרב ולדנברג מעיר שההיתר להתפלל על חולה שימות הוא רק כאשר מטרת התפילה היא אך ורק טובת החולה ולא טובת המתפלל. כלומר, אם החולה מהווה מעמסה כספית או נטל טיפולי-משפחתי על המתפלל, ודאי אסור להתפלל לקיצור חיי החולה. אבל אם התפילה כנה, ומיועדת אך ורק לטובת החולה המיוסר, הדבר מותר, והקדוש-ברוך-הוא

יעשה הטוב בעיניו (שו"ת ציץ אליעזר ח"ה רמת רחל פרק ה). יונה הנביא התפלל כמו משה רבנו: אם אתה סולח לעם הזה, טוב, אם לא, מחני מספרך (שמות לב לב); אין לי חיים בלי עם-ישראל. גם יונה התפלל כך, וד' יעשה כטוב בעיניו, לכן הוא יושב מקדם לעיר וממתין. "עד אשר יראה מה יהיה בעיר", אולי יחזרו בהם מתשובתם והעיר תיחרב? אמנם נראה שריבונו-של-עולם הודיע לו שהוא סלח לעיר, אבל אולי תשובתם תבטל והגזרה תשוב (רד"ק).

16. חשבון אלוהי

"וימן ה' אלהים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו, וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה" (ד, ו).

הקיקיון סיפק ליונה צל על ראשו כדי להציל אותו. מדוע הוא זקוק לכך, הרי בנה סוכה? אלא כנראה הסוכה היתה דלה, והמקום היה חם מאוד. אחר כך עפה הסוכה עקב הרוח החרישית (מהר"י קארו. מצודת דוד). לקיקיון יש עלים גדולים, רחבים וירוקים (עיין שבת כא, א) והוא הרגיש טוב מאוד בזכותו.

"וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת, ונתן את הקיקיון וייבש. ויהי כזרח השמש, וימן אלהים רוח קדים חרישית, ותך השמש על ראש יונה ויתעלף, וישאל את נפשו למות, ויאמר טוב מותי מחיית" (ד ז-ח).

"רוח חרישית" היא רוח חמה ביותר (רש"י). הרוח נושבת על יונה, ובפעם השלישית הוא מחליט: "טוב מותי מחיית", ממילא אני מתייסר בייסורים קשים (מצודת דוד). יונה אומר: ממילא אני אמות (עיין רד"ק), לכן אני מעדיף למות כבר עכשיו.

שאלה: כשאדם עצוב אין עליו השראת שכינה?

תשובה: נכון, ואכן לא כתוב ששרתה שכינה על יונה. הוא לא התנבא במצב הזה, הוא התפלל. להתפלל ודאי אפשר כשעצובים. דווקא כשאדם נמצא בצער ומצוקה הוא צריך להתפלל (באר היטב, או"ח קו אות א בשם סמ"ק), וכמובן גם בזמן שמחה. זאת ועוד, בפעם הזאת לא מוזכר שיונה פנה אל ה' כמו לפני כן (ד ג), אלא הוא דיבר עם עצמו (מהר"ם אלשיך).

"ויאמר אלהים אל יונה, ההיטב חרה לך על הקיקיון, ויאמר היטב חרה לי עד מות" (ד, ט).

ריבונו-של-עולם שואל אותו: האם אתה בטוח שאתה כועס בצדק על הקיקיון שמת? הרי הוא סתם עץ ולא יותר. יונה עונה: "היטב חרה לי עד מות". ודאי שחורה לי, ולא על הקיקיון אלא עלי, כיוון שאני סובל ומתייסר, מתעלף ועומד למות בצמא (מלבי"ם).

"וַיֹּאמֶר ה', אַתָּה חֶסֶתְךָ עַל הַקִּיקִיּוֹן אֲשֶׁר לֹא עִמְלַת בּוֹ וְלֹא גִדְלַתוֹ, שְׁכֵן לֵילָה הִיא וְכֵן לֵילָה אֲבָד. וְאֲנִי לֹא אֲחֹס עַל נִינוּהָ הָעִיר הַגְּדוּלָּה, אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתִּים עֲשֶׂרָה רַבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמֵינוֹ לְשִׁמְאֵלוֹ וּבַהֲמָה רַבָּה" (ד' י"א).

ריבוננו-של-עולם אומר: "אתה מרחם על הקיקיון ואני לא ארחם על עיר שלמה?" התשובה הזאת אינה ברורה. הרי יונה אינו מרחם על הקיקיון, אלא על עצמו? ונחמד עוד את השאלה ונשאל מה פשר הדגש: "אשר לא עמלת בו". מה השוני אם הוא עמל בו או לא, הרי יש כאב, סבל נורא בגלל החום הגדול?

התשובה היא, שבאמת הקיקיון אינו שווה הרבה, אלא הוא צמח ליד סוכתו של יונה כאילו במקרה: "וימן ד' אלהים קיקיון" (ד' ו'). אנו יודעים שאין מקרה, אלא יש כאן חשבון אלוהי, ובזה דומה הקיקיון לעיר נינוה. הקיקיון צמח בדיוק על יד סוכתו של יונה, והצילו מן החום. אדם זר, עובר אורח, יכול לחשוב שזהו סתם קיקיון. אבל, אין "סתם" בעולם, הכל שייך לסדר ההנהגה האלוהית, גם אם איננו יודעים תמיד כיצד היא מתנהלת ואיננו מבינים אותה. גם ציווי של ריבוננו-של-עולם על יונה להציל את נינוה אינו מקרי. וכי מחשבותינו מחשבותיו? וכי דרכינו דרכיו? (ישעיה נה, ח). לכן, ליונה נדמה שנינוה מיותרת ומלאה רשעים שעדיף שייעלמו מן העולם. גם נביא אינו יודע את כל הסודות של ריבוננו-של-עולם. הנה מסתבר שגם הדג שבלע את יונה אינו מקרה, כפי שמסבירים הרלב"ג ורבי אברהם אבן-עזרא. הסיפור אודות יונה, הסערה בים, וגם אופן הצלתו הניסית על-ידי הדג שבלע אותו ולבסוף פלט אותו ליבשה, היו חלק מן הדרך להשיב את אנשי נינוה בתשובה. מתוך ההתלהבות וההתרגשות של העיר, שנגרמה מסיפורי המלחים שניצלו, הגיעו האנשים לאמונה ותשובה. אם-כן על אף שמעשהו של יונה היה חטא בכך שברח וסירב לנבא, הוא השתמש רסום שנעשה ליונה מאותו סיפור מעשה, איש לא היה מקשיב להכרזתו שעוד ארבעים יום ונינוה נהפכת. ריבוננו-של-עולם משתמש גם בחטאיהם, בטעויותיהם וברשעותם של האנשים לניהול עולמו. הכל משתרג בארג של החשבון האלוהי.

הקיקיון הוא בעל ערך לשעה, יש בו תועלת זמנית. רבי מנחם עזריה מפאנו אומר: "תשובת גויים היא לשעה, אינה עוקרת עוון, אלא תולים לשעה. לכן לא רצה יונה להתפלל עליהם כמו שאברהם אבינו התפלל על סדום. אמר לו ה' שגם הקיקיון הוא לשעה, ובכל זאת חס עליו" (מובא בילקוט מעם לועז יונה ד' ו').

כמובן שידיעה זו אינה מתירה טעויות וחטאים, כי ריבוננו-של-עולם מגלגל זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב (שמחות פרק ה'). הרי גם על אשור כתוב "אשור שבט אפיי" (ישעיה י, ה). ריבוננו-של-עולם משתמש בהם כדי להחריב את ממלכת ישראל. הם רשעים, אבל מבצעים את שליחות ה', ועל רשעותם יתנו את הדין. הרמב"ם כבר שאל על המצרים, הרי כתוב "ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" (בראשית

טו, יג). אם כך נגזר, מדוע נענשו מצרים (הלכות תשובה ו, ה)? אלא מדובר בחשבונות שונים. לריבוננו-של-עולם יש חשבון שעם ישראל צריך להיות בגלות, בעבדות ובעינוי, וגלות זו התגלגלה בבחירתם החופשית של המצרים שהם יעשו את הדבר הזה, וכיוון שעשו רעה הם יתנו את הדין (עיין רמב"ן בראשית טו, יד).

איסר הראל, ראש "המוסד" הראשון של ישראל, נשאל פעם האם הצליח אי פעם מרגל ערבי לחדור לישראל. הוא סיפר שהיה מקרה אחד של מרגל סורי. מרגל זה נסע לדרום אמריקה, התחזה ליהודי מסוריה, והתקבל בחום ובאהבה על-ידי הקהילה היהודית שם. בני הקהילה קירבו אותו לאט לאט ליהדות ולמצוות, התפלאו כיצד יהודי אינו יודע דבר, והתלהבו מנכונותו ללמוד ולהתקרב למסורת היהודית. אחרי שנקלט בקהילה והתקרב לחוגים הציוניים שבה, הם שכנעו אותו לעלות לארץ. הוא עלה לארץ והתגייס לצבא בתור נהג. הוא שירת כנהג של אחד האלופים בצה"ל, שנהג לקיים ישיבות מטה ברכבו עם מפקדים בכירים, והנהג-המרגל היה שומע ומעביר את כל האינפורמציה לסוריה במשך תקופה ממושכת. יום אחד הכיר נערה יהודייה והם התארסו. למחרת האירוסים באה משטרה צבאית ועצרה אותו. איסר הראל מספר שהם ידעו כל הזמן שהוא מרגל, ולכן מינו אותו נהג של אותו אלוף, שקיים ישיבות-דמה ברכבו ושחרר מידע כוזב, כדי שיועבר לסוריה. ברגע שהדברים הידרדרו לפסים אישיים ולאירוסים, החליט המוסד הישראלי שהדבר עבר את הגבול, עשו לזה סוף ועצרו אותו. והנה, האם יכול אותו מרגל לומר לנו: הנה, אני שירתתי אתכם זמן ממושך, שלמו לי על כך? ודאי שלא. הוא ישב בצילו של בית-הסוהר כל ימיו, ללא קיקיון! העובדה שריבוננו-של-עולם השתמש ברשע לטובתנו, אינה מזכה אותו בפרס. ריבוננו-של-עולם השתמש במצרים ובאשור, אך הם נענשו. הוא השתמש גם בכישלוננו של יונה לפני התשובה, והדבר לא מנע ממנו עונש, כיוון שריבוננו-של-עולם הוא בעל הבית על הכל, ויכול להשתמש לצורכנו בכל מעשה שנעשה בעולם.

זה הסוד הגדול של ההנהגה האלוהית, העושה דבר כדי להגיע להופכו. כדי להגיע לתחיית המתים וחיים לנצח ה' ברא את המוות, שהוא תחבולה אלוהית מופלאה לזכך את הגוף בקבר ואת הנשמה בעולם העליון, כדי שאחר-כך שוב יתחברו יחד ויחיו לנצח. כך ההנהגה העקלקלה שה' מביא דבר על ידי הופכו, מביאה את הבניין הנצחי של עם ישראל לכל דורותיו על-ידי חורבן עשרת השבטים.

שאלה: האם אפשר לומר דבר זה גם על ראשוני הציונים שהיו נגד הדת, שהקדוש-ברוך-הוא השתמש בהם, אך לא מגיע להם פרס על מעשיהם?

תשובה: הציונים הראשונים בנו את ארץ ישראל, אין זו עברה, אלא מצוה גדולה. בניית ארץ ישראל על ידם לא נבעה מכך שהם היו נגד הדת. אין זה דומה לנושא שלנו. אנחנו מדברים על אדם רע שעושה דבר רע וה' משתמש בדבר הרע הזה

כדי להביא טוב. אתה מדבר על אנשים שעשו טוב ועשו רע גם יחד. על הטוב מגיע להם פרס, ועל הרע מגיע להם עונש.

שאלה: כתוב "אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה", מה הכוונה?

תשובה: ישנם חכמים צדיקים ויש רשעים חכמים להרע, ויש אנשים שהם באמצע, הם בהמות, אין הם מבינים דבר, הם מבולבלים, אין הם מבינים בין ימינם ושמאלם (מלבי"ם), וכמובן ילדים קטנים (רש"י).

אם כן, איננו יודעים את חשבונותיו של הקדוש-ברוך-הוא. גם משה רבנו ביקש מה': "הודעני נא את דרכך" (שמות לג, יג), וכפי שמסבירה הגמרא, שאלתו היתה מדוע יש צדיק ורע לו, רשע וטוב לו. לפי דעה אחת, ריבונו-של-עולם ענה לו שהאדם אינו יכול להבין את כל חשבונותיו (ברכות ז, א). מעשה באדם נחמד וצדיק אשר קיר ביתו נפל והתמוטט. מדוע? כיצד ייתכן עוול כזה? לבסוף התגלה בקיר ההרוס אוצר. איננו יודעים את חשבונותיו של ריבונו-של-עולם. הנה, יש קיקיון שלא עמלת עליו, שפן לילה היה וכן לילה אבד, וכך מקרים רבים במציאות מופיעים ונעלמים, אין הם מקרה, יש להם משמעות ותכלית. גם לעיר הגדולה יש תכלית ומשמעות. יש בה מאה ועשרים אלף איש, ואף על פי שהם נראים רשעים ומיותרים, בכל זאת יש חשבון אלוהי שאינך יורד לסופו שיש לעולם צורך בהם.

17. תשובה מיראה ותשובה מאהבה

חז"ל אומרים שתשובתם של אנשי נינוה היתה תשובה של רמייה (ירושלמי, תענית ב, א. עיין אורות התשובה טו, י). הם מוכיחים זאת מהרעבת ועינוי הבהמות, שנבעו מרמייה. כלומר, הם היו מרעיבים ומענים את הבהמות, ואומרים לריבונו-של-עולם: אם אינך סולח לנו, הבהמות הן בנות הערובה שלנו, נתעלל ונתאכזר אליהן. זו ממש חוצפה ורמייה. בין כך ובין כך אנו יודעים שתשובתם של אנשי נינוה לא היתה ארוכת טווח, כיוון שבשום מקום איננו מוצאים שנינוה היתה עיר של צדיקים, לכן ברור שחזרו לסורם. ראינו את הפסוק "מְשַׁמְרִים הַבְּלִי שׁוֹא, חֶסֶד יַעֲזֹבוּ" (ב, ט), והבאנו את הפירוש שהכוונה למלחים. אך המלבי"ם מפרש שהכוונה לאנשי נינוה: את חסדם, את תשובתם - סופם לעזוב. זו טענת יונה הנביא: תשובתם אינה בת קיימא, אינה פנימית ואמיתית, אינה ראויה לשם 'תשובה' המזכה במחילה.

ובכל זאת הכתוב מדגיש: "וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה" (ג). ובמשנה תענית מופיעה התפילה הקוראת לחזור בתשובה עם פסוק זה לשבת. עלינו ללמוד מתשובתם של אנשי נינוה. אם תשובתם היתה של רמייה, מדוע הם מובאים כדוגמא שיש ללמוד ממנה? כך אומרים חז"ל: "אחינו, לא נאמר בהם וירא אלהים את שקם ואת תעניתם, אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה" (ג, י. תענית טו, א). יש להבין שאין סתירה בין הדברים. הם עשו תשובה של

רמייה, אך במעשיהם שבו בתשובה שלמה, ואת זה יש ללמוד מהם. הכיצד? צריך להבין שאנשי נינוה לא היו מסוגלים להגיע לדרגת תשובה גבוהה יותר. מעם ישראל ריבנו-של-עולם דורש תשובה עמוקה יותר. כידוע, יש תשובה מיראה ויש תשובה מאהבה (עיין רמב"ם הלכות תשובה פרק י). תשובה מיראה נובעת מיראת העונש, כלומר, אם אינכם שבים בתשובה, אתם נחרבים - ומיד עשו תשובה, לבשו שקים, צמו והשיבו את גנבותיהם. מדוע? כי פחדו מחורבן. לעומת זאת, יש תשובה מאהבה, שאדם עושה תשובה מתוך אהבת הטוב ואהבת ה', ללא רווח כלשהו. להיפך, אפילו אם אומרים לו: "אם תעשה תשובה, תמות, ואם לא תעשה תשובה, תחיה", גם אז יבחר לעשות תשובה, כי זו תשובה מאהבה, תשובה אידאליסטית. ריבנו-של-עולם תובע מעם ישראל תשובה מאהבה עמוקה, ואכן קשה לעם ישראל לעשות תשובה מיראה - וקל וחומר בדורנו: או שהם עושים תשובה מאהבה, או שאינם עושים תשובה כלל. אבל בשביל גויי נינוה, גם תשובה מיראה זו תשובה, אמנם לא לשמה, אבל זו תשובה, והקדוש-ברוך-הוא מקבל אותה. אמנם, אומרים חז"ל, שבסופו של דבר נחרבה נינוה, אך היא נחרבה לאחר ארבעים שנה, ולא לאחר ארבעים יום (פרקי דרבי אליעזר). לאחר מכן נבנתה שוב ושמשה שבט אפו של ריבנו-של-עולם תחת שלטון סנחריב (רד"ל שם).

בתחומים רבים בעבודת ה' אנו מכירים דרגות ושלבים. הרמב"ם, בהקדמתו לפירוש המשנה פרק חלק, מסביר את ההדרגתיות בחינוך הילדים. למשל, אין לדרוש מהילדים ללמוד מיד תורה לשם שמים. בתחילה יש לפתות אותם בממתקים, אחר כך בבגדים, אחר כך בכסף ובכבוד, ורק אחר כך יבוא הלימוד לשמו. אין אפשרות לדלג מיד לדרגת לימוד התורה לשמה. בתורה עצמה נאמר: "והיה אם שמע תשמעו אל מצותי... ונתתי מטר ארצכם בעתו" (דברים יא, יג-יד). הכתוב מבטיח תמורה: "ונתתי מטר ארצכם בעתו". מדוע? כיוון שיש אנשים שזו דרגתם, וכך טוב ונכון. כתוב ב'פרקי אבות': "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הווי כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס" (אבות א, ג). שואלים המפרשים, מדוע הנוסח הארוך, ולא בקצרה ובפשטות: אל תעבדו את ה' על מנת לקבל פרס? אלא, מסביר 'תוספות יום טוב', שדרגת העבדים העובדים על מנת לקבל פרס איננה שלילית, אלא יש דרגה למעלה ממנה, ואליה צריך לשאוף, והיא דרגת העבדים שעובדים שלא על מנת לקבל פרס. כך גם הדרגה של העושה תשובה מפחד העונש, גם זו תשובה, אלא אין דרגתה כדרגת התשובה מתוך אהבת ה', כיוון שמי שעושה תשובה מחמת עונש או תועלת, הרי כשתיעלם התועלת תיעלם גם התשובה, כי נעלם האיום. לכן אין פלא שאנשי נינוה נטשו את תשובתם. אבל ריבנו-של-עולם מקבל גם תשובה כזאת, כי לא מחשבותינו מחשבותיו. הוא רוצה שאנשי נינוה יחיו, ויש בזה חשבון, גם אם איננו יודעים ומבינים אותו.

שאלה: מדוע קוראים את ספר יונה ביום-הכיפורים?

תשובה: כדי ללמוד שיש לעשות תשובה - תשובה שאינה שלמה, כתשובת אנשי נינוה, ובמיוחד תשובה שלמה, כתשובתו של יונה. יונה הנביא עשה פעמיים תשובה: האחת במעי הדגה, והשנייה אחרי מעשה הקיקיון. אמנם הדבר אינו כתוב במפורש, אך כיוון שיונה אינו עונה לקדוש-ברוך-הוא, מכך חז"ל לומדים שהוא קיבל ועשה תשובה שלמה. הם אומרים שאחרי מעשה הקיקיון נפל יונה על פניו ואמר: "הנהג עולמך במידת הרחמים, דכתיב: 'לה' אלהינו הרחמים והסליחות'" (ילקוט שמעוני בסוף). הלימוד הגדול שלנו הוא שריבוננו-של-עולם מקבל כל סוג של תשובה, אפילו תשובה של רמייה, אפילו תשובה מיראה ולא מאהבה ואפילו הרהורי תשובה. חז"ל אומרים שאדם המקדש אישה ואומר לה: הרי את מקודשת לי על מנת שאני עשיר, או גיבור או חכם, והוא אינו עשיר, גיבור או חכם, אין היא מקודשת. אבל אם הוא אומר: "על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור, מקודשת, שמא הרהר בדעתו" (קידושין מט, ב) - למעשה היא ספק מקודשת (רמב"ם הלכות אישות ה, ד). אם הוא הרהר בתשובה, הרי הוא צדיק במשך אותו שבריר שנייה של הרהור בתשובה, כי גם הרהור תשובה מביא אור וישועה רבים בנשמה ופותח דלתות לתשובה גדולה יותר (עיין אורות התשובה, פתיחה). לכן קיבל ריבוננו-של-עולם אפילו את תשובתם של אנשי נינוה שאותה אנו מזכירים בתפילת יום-הכיפורים. מניעת עשיית תשובה היא עונש, כפי שנמנעה מפרעה (רמב"ם, הלכות תשובה ו, ג). אכן, הרמב"ם מונה עשרים וארבעה דברים המעכבים את התשובה (שם ד א-ו). אבל אין לשכוח שמטרת כל העולמות אינה שיהיה רע בעולם ושהרשעים יושמדו. מושג התשובה אינו מיוחד רק לעם ישראל; הוא חל גם על הגויים, ואפילו על אויבנו הלאומיים והאישיים, כמו שהיו האשורים ליונה ולישראל. הרי, כפי שלמדנו, יונה ניבא שירבעם בן יואש יגדיל את גבול ישראל (מלכים ב יד, כה), אך האשורים שבו וכבשו אותו, בגלל חטאינו. הרד"ק (יונה א, א) מסביר שספר יונה נכתב בין כתבי הקודש כדי להדגיש שמידת הרחמים של הקדוש-ברוך-הוא היא מעל כל החשבונות, ללמדנו שהוא חומל על בעלי תשובה מכל עם, מוחל להם, וקל וחומר אם הם רבים, וזו הסיבה שאנו קוראים את ספר יונה ביום-הכיפורים.

18. תשובה ובחירה חופשית**שאלה: האם התשובה הראשונה של יונה הנביא נחשבת?**

תשובה: ה'משנה ברורה' מתייחס לשאלה זאת, ומבאר שריבוננו-של-עולם אינו עוזב את האדם, אינו מרפה ממנו, עד שיעשה תשובה. הנה יונה ברח מפני ה' ולא רצה לעשות תשובה, וריבוננו-של-עולם תפס אותו לתוך הדגה, הכריח אותו לעשות תשובה, ואין הדבר סותר את הבחירה החופשית. זה לשונו:

"ומפסיר ביונה, שמדבר מן התשובה, ועוד שאין יכולין לברוח מן ה' יתברך" (שו"ע או"ח תרכב מ"ב ס"ק ז). "וכוונתם כי האדם חושב כמה פעמים לייאש את עצמו שאין יכול לתקן בשום אופן, ועל כן יתנהג תמיד באופן אחד, ואם יגזור עליו הקדוש ברוך הוא למות, ימות. אבל טעות הוא, שסוף דבר יהיה כל מה שהקדוש ברוך הוא רוצה מנפשו שיתקן מוכרח הוא לתקן, ויבוא עוד פעם ופעמיים לעולם הזה ובעל כורחו יוכרח לתקן, ואם כן למה לו כל העמל למות ולסבול חיבוט הקבר ושאר צרות לחזור עוד הפעם. וראיה מיונה, שהקדוש ברוך הוא רצה מאיתו שילך וינבא, והוא מיאן בזה ונס לים, מקום שלא תשרה עליו עוד השכינה לנבאות כידוע, וראינו שנטבע בים ונבלע בדג והיה שם במעיו כמה ימים, ולפי הנראה בוודאי לא יוכלו להתקיים דברי ה' יתברך. ומכל מקום ראינו סוף דבר היה שרצון ה' יתברך נתקיים, וילך וינבא. כן הוא האדם בענייניו. וזהו שאמרו באבות: 'ואל יבטיחך יצרך שהשאל בית מנוס לך, שעל כורחך אתה נוצר וכו' [ועל כורחך אתה נולד ועל כורחך אתה חי, על כורחך אתה מת ועל כורחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (אבות ד, כט)]" (שער הציון שם). ריבוננו-של-עולם רצה שיונה יעשה תשובה, לכן הוא גלגל את המאורעות באופן שיביאוהו לכך, בלי לסתור את הבחירה החופשית. בפעם הראשונה הוא עשה תשובה, אך היא לא היתה תשובה שלמה, ובפעם השנייה הוא שב בתשובה שלמה. מזה אנו למדים שגם התשובה הנמוכה של אנשי נינוה וגם התשובה העליונה של יונה מתקבלות לפני ה'.

שאלה: כיצד אין הדבר סותר את הבחירה החופשית?

תשובה: המובן של הבחירה החופשית הוא שאין ריבוננו-של-עולם מתערב בהחלטות של האדם. אם לפניו שתי אפשרויות, האחת טובה והשנייה רעה, אין ה' מתערב וכופה על האדם לעשות את הטוב או את הרע. אם אדם עומד בפני החלטה לגנוב או לא לגנוב, אין שום כוח אלוהי פנימי הכופה עליו לכאן או לכאן - אלא אם כן הוא חולה-נפש באופן חמור ביותר, שאז אין לו בחירה חופשית, בהיותו כפוי על ידי יצר שאינו בר כיבוש, והדבר נלקח בחשבון גם בהלכה, וגם בבתי המשפט בעולם. אבל לאדם שפוי יש בחירה חופשית, אלא ריבוננו-של-עולם רודף אחריו ומגלגל אותו באירועים שונים ובמקומות שונים, בדג ובמדבר ועם הקיקיון ובלעדיו, עד שבסופו של דבר הוא עושה תשובה (עיין תוספות יום טוב, אבות ה, ו). גם אם יצטרך הקדוש-ברוך-הוא להביא את האדם פעם נוספת לעולם בגלגול נוסף הוא יעשה זאת, עד שהוא ישוב בתשובה. כך אומר ה'משנה ברורה: "מוכרח הוא לתקן, ויבוא עוד פעם ופעמיים לעולם הזה ובעל כורחו יוכרח לתקן", ולמה לאדם כל הייסורים של המוות וחיבוט הקבר, שהם ייסורים של אחרי המוות? הרי בסופו של דבר ישוב בתשובה, והראיה היא מיונה.

כדי שהבחירה החופשית לא תתבטל, ההנהגה האלוהית מסכבת את המציאות כך שבסוף האדם עושה את רצון ה' לא מתוך ביטול רצונו אלא מתוך בחירה, עד שהוא מגיע לתשובה בעצמו. וכן הוא אומר: "כן הוא האדם בענייניו. וזהו שאמרו באבות: 'ואל יבטיחך יצרך שהשאל בית מנוס לך'". הקדוש-ברוך-הוא רצה שהאדם יעשה תשובה ולא עשה, והנה הגיע למיטת מותו ולכאורה אין באפשרותו לעשות תשובה. אין זה כך, "שעל כורחך אתה נוצר": הקדוש-ברוך-הוא יקח אותו מן השאל ויחזיר אותו לכאן עד שיעשה תשובה. "וְחָשַׁב מחשבות לבלתי יִדַּח ממנו נְדַח" (שמואל ב' יד, יד). ולכן מובא בחז"ל שאחרי שה' דיבר עם יונה על הקיקיון הוא הגיע לתשובה שלמה.

לכן, מציאות יונה בתוך הדג לא היתה רק סיפור שקרה במציאות, אלא גם משל ודוגמא, וזהו פירושו של הגאון מווילנה על ספר יונה (פירוש על דרך הרמז או הסוד), שמלבד שהדברים קרו באמת הם גם רמז לכך שריבונו-של-עולם עושה את מה שהוא החליט לעשות על פי סתרי הנשמות.

ראינו זאת גם בדור האחרון. הקדוש-ברוך-הוא החליט להקים לנו מדינה, ושום דבר לא שינה זאת, למרות כל העיכובים מבית ומחוץ. להיפך, אלה שרצו לעכב, התברר בסוף שמעשיהם הם שהמריצו וקידמו את קום המדינה, כי ה' החליט שהגיע הזמן, והדברים מופלאים. על הבריטים הופעל לחץ בינלאומי להקים את הבית הלאומי לעם ישראל, כפי שקיבלו במנדט. הם העבירו את ההחלטה לאו"ם, מתוך ביטחון שלא יהיה רוב בעד מדינה יהודית באו"ם: המוסלמים מתנגדים, הקומוניסטים והאמריקאים לעולם לא הולכים ביחד - כך שוודאי שלא יהיה רוב. והנה, בכ"ט בנובמבר היה רוב, הבלתי-ייאמן קרה! כל אחד עשה זאת מהשיקולים שלו: הרוסים רצו אחיזה במזרח-התיכון כנגד האמריקאים, וחשבו שמפלגות הפועלים ששלטו בארץ ילכו איתם. האמריקאים רצו לפנות את מחנות היהודים העקורים בגרמניה ולהשתמש בהם כבסיסים צבאיים נגד הגוש הקומוניסטי, וכל ארץ וחשבונותיה. לבסוף מה שהאנגלים עשו כדי להפילנו, עזר לבנות אותנו. לאחר ההחלטה נבהלו כולם וחזרו בהם. הבריטים אמרו שהחלטת האו"ם היא רק חוות דעת. רבים ביישוב נשכרו, חשבו לוותר על הקמת המדינה, אך למחרת ההחלטה באו"ם הגבירו הערבים את מעשי האיבה, המתח הביטחוני עלה, החלה המלחמה נגדנו, עד שהבריטים החליטו לצאת מכאן. אם כן בזכות מי קמה המדינה? "בזכות" הערבים. לזו היו יושבים בשקט, היה נשאר פה עד היום מנדט בריטי...

פעמים רבות בהיסטוריה של עם-ישראל אנו רואים שמה שאנשים רוצים לעשות נגד עם ישראל, ריבונו-של-עולם משתמש בזה כדי לקדם את תוכניותיו (מאמרי הראיה עמ' 360-362). בלחימת ג'ודו לומדים את השיטה הזאת של שימוש בכוחו של התוקף לרעתו. בלי להתאמץ גורמים לתוקף לסבך את עצמו. וזה משל להנהגת הקדוש-ברוך-הוא שמשתמש ברשעת הרשעים ובחטאי החוטאים כדי להגיע למטרתו.

לסיכום: דברי ה'משנה ברורה' כוללים שני דברים שהם אחד. האחד: כוחה של תשובה. השני: אין אפשרות לברוח מאת השם יתברך. והשילוב של שניהם לרעיון אחד: אין אפשרות לברוח מפני תשובה להשם יתברך. וגם תשובה נמוכה, גם תשובה מהירה, גם תשובה מיראה, בכל זאת תשובה היא תשובה, כי "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו".

